

PG
201
N24

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

РЧ64
= Наш језик

UNIVERSITY
OF MICHIGAN
MAR 5 1972
CURRENT
SERIALS SERVICE

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књига XVIII, св. 1—2

БЕОГРАД, 1970.

С А Д Р Ж А Ј

	Стр.
1) М. Стевановић, Стварање јединства књижевног језика Срба и Хрвата и данашње стање тог јединства	1— 79.
2) М. Пешикан, Лексичко благо нашег језика и нормативни однос према њему	80— 92.
3) А. Пецо, Вук — Даничићеви акценатски принципи и наша стандардна прозодијска норма	93—102.
4) Др Живојин Станојчић, Придевске заменице са морфемом *-кѣv- одн. *-кѣ у књижевном језику	103—109.
5) Проф. др Александар Костић, Терминолошка праксиологија неких наших старијих медицинских писаца	110—114
6) Обрен Илић, О неким случајевима рефлексивности глагола у српскохрватском књижевном језику . .	115—124.
7) Језичке поуке	125—130.

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Одговорни уредник МИХАИЛО СТЕВАНОВИЋ
Секретар Уређивачког одбора др Живојин Станојчић

БЕОГРАД
1970.

Рс
1501
1124

НАШ ЈЕЗИК

Књига XVIII

Нова серија

Св. 1—2

СТВАРАЊЕ ЈЕДИНСТВА КЊИЖЕВНОГ ЈЕЗИКА СРБА И ХРВАТА И ДАНАШЊЕ СТАЊЕ ТОГ ЈЕДИНСТВА

Питања језика, несумњиво једног истог, Србима и Хрватима заједничког језика, била су предмет извесних спорова у току XIX столећа. И то више спорова између научних, књижевних и јавних радника у само једном од ова два народа него што су се о њих спорили међу собом представници науке о језику с једне и друге стране, мада је и овде било полемика и то не безначајних. Али су спорна питања већ пред крај XIX столећа коначно скинута с дневног реда појавом правописа и граматике књижевног језика код Хрвата с граматичком нормом потпуно идентичном оној што је пре неколике деценије, коначном победом језичких принципа Вука Ст. Карацића, код Срба била устаљена. А већ ни од средине XIX столећа ни за кога ко се тим питањима озбиљно интересовао није више било спорно да Хрвати и Срби имају исти књижевни језик, који је у Хрватској шездесетих година прошлог столећа и званично и научно добио назив хрватског или српског језика. А истих се година јавља и назив српско-хрватски језик.

Поред тих назива били су, дакако, у употреби и називи: код Хрвата — хрватски, а код Срба српски језик. Али је за науку, мислимо и светску науку, језик Срба и Хрвата третиран као један заједнички језик. Зато су га стручњаци који су желели да буду што објективнији и прецизнији звали именом који у себи садржи ознаке за његову припадност и једном и другом народу.

Напреднијим снагама и, може се рећи, целом народу, и српском и хрватском, језичка заједница била је добродошла. И већ првих деценија XX столећа ишло се, штавише, ка отклањању

постојећих разлика из, по мишљењу свих, заједничког језика. Стварање заједничке југословенске државе после I светског рата објективно је, такође, томе ишло на руку, мада је субјективно, у бившој југословенској држави, из схватљивих разлога, долазило до отпора и самој несумњивој језичкој заједници Срба и Хрвата.

После револуције народа Југославије у току II светског рата и стварања федеративне социјалистичке државне заједнице, у којој су њени народи остварили потпуну једнакост и равноправност, недавно настали спорови око језика збуњују и нас у земљи, а и иностранци, нарочито лингвистички образовани свет, у још већој мери. И разумљиво је што нам се с више страна обраћају за објашњење појава и карактера садашње узнемирености због језика, у којој се чују свакојака мишљења о српскохрватској језичкој заједници. Између осталих и таква према којима су то, штавише, два, а не један језик.

Због тога се и лично, по своме позиву, сматрам обавезним да и овај пут изнесем свој поглед на тај проблем, иако сам за последњих близу 20 година, овим или оним поводом, неколико пута био у прилици да о њему кажем своје мишљење. И за то време сам писао о њему у појединим часописима, углавном у Летопису Матице српске, Нашем језику, загребачком *Jeziku* и у Књижевним новинама, затим у појединим дневним листовима, београдским и загребачким, а и у уводу своје књиге *Савремени српскохрватски језик* (књ. I 1964. и II изд. 1970), па ми неће бити могуће избећи извесна понављања. А осим тога ћу, у потврду својих гледања на поједине проблеме, бити приморан да узимам и неке раније за то навођене примере.

Али, пре свега, мало историје овога питања.

До краја XVIII и првих десетина XIX столећа Срби и Хрвати — и унаточ томе што је њихов језик историјскојезички гледан, и посматран као скуп свих његових дијалеката, један исти језик — своје књижевности и свој културни живот у целини нису развијали на заједничком књижевном језику, већ или на српској, односно хрватској, редакцији старословенског језика, на томе језику с мање или више народних елемената овога или онога њихова краја, или и на народном језику (већ од XIV века): на чакавском дијалекту (у Истри, приморској и

острвској Далмацији), на кајкавском (у Хрватском загорју), или на штокавском (у самосталној Дубровачкој републици, у средњој Далмацији, Босни и Славонији).

Залажењем у XIX столеће са све одређенијим формирањем грабанскога друштва, с одговарајућим економским захтевима, с почецима буђења националне свести и ослободилачких тежњи јужнословенских народа — такво стање књижевног језика више није могло остати.

Већ од XVI ст. у чакавској и кајкавској књижевности, које су биле верског, онда протестантског карактера, с тежњом и претензијама њихових представника да преко њих шире верску пропаганду и даље међу Јужним Словенима — у језик којим су писане те књижевности уношени су елементи и трећег, непоредиво највећег, штокавског дијалекта српскохрватског језика. Такве су се тежње, не више тежње протестаната, већ управо жива настојања католичке цркве, у силном размаху против-реформације, знатно појачале у XVII столећу, када је у хрватској књижевности и култури, са центром у Загребу, преовладао кајкавски дијалекат као књижевни језик, који је то остао тога и наредног, XVIII, као и првих десетина XIX столећа. Али су хрватски књижевници кроз све то време све више у свој језик уносили елементе штокавског дијалекта. А неки су се хрватски кајкавски писци (П. Ритер-Витезовић, писац XVIII века, између осталих, и можда јаче од осталих) и теоријски и у примени, залагали за увођење штокавског дијалекта као основице књижевног језика свих Хрвата, без обзира на то на којем је дијалекту писана дотадања њихова књижевност и без обзира на то да ли је њихов завичајни дијалекат штокавски или пак чакавски, односно кајкавски дијалекат. А и неки чакавски писци (и цео век раније), као Шибеничанин Иван Тонко Мрнавић, Задрањин Јурај Бараковић, Сплићанин Јероним Кавањин и др., пишући своја дела чакавским дијалектом, у свој су језик уносили много штокавских елемената, чему је, наравно, допринело и продирање штокаваца у чакавске области.

Нарочито је јасно што се првих деценија XIX столећа, када се настојало и на политичком уједињењу народа, који говоре углавном истим језиком, ишло прво на њихову уједињењу у једном књижевном језику, јер се он дотада у појединим покра-

јинским књижевностима доста разликовао и по гласовном систему и по граматичким облицима, а уз то је свака од тих књижевности писана посебним правописом, знатно различитим од правописа осталих покрајинских књижевности у Хрватској.

Поготову је разумљиво што је илирски покрет, с Људевитом Гајем на челу, који је већ од почетка тридесетих година XIX stoleћа био значајан културни и национално-политички препород у Хрватској, и са знатно ширим програмом уједињења свих Јужних Словена, а не само Хрвата — као један од основних и првих својих задатака узео културно зближавање, прво Хрвата, па затим и осталих јужнословенских народа и што му је тога ради неопходно било за заједнички језик узети један од три дијалекта на којима су се код Хрвата дотада већ неколико stoleћа развијале књижевности на народном језику. А сасвим је разумљиво што су се главни представници покрета определили управо за штокавски дијалекат, иако је и ондашњи културни центар Хрвата — Загреб био на кајкавском тлу, и иако је међу самим идеолозима покрета у прво време било највише кајкаваца, а мање чакаваца и штокаваца. Они су, свакако, били свесни да је неупоредиво више Хрвата штокавског него и кајкавског и чакавског дијалекта узетих заједно. Осим тога, оно што је и дотада на народном језику штокавског дијалекта било створено — узимајући ту нарочито дубровачку књижевност, на коју су се илирци врло много угледали — свакако је било најзначајније. А народна поезија наших народа, и њихове народне умотворине уопште, за које се интерес управо у то време јако развијао, и саме су собом биле довољне да се ствараоци новог књижевног језика одреде за онај дијалекат на коме је тих умотворина највише створено. А то је био штокавски дијалекат ијекавског изговора, никако не случајно — углавном исти дијалекат који је Вук Караџић код Срба већ крајем друге деценије XIX stoleћа поставио у основицу књижевног језика народног карактера, а затим му, са својим првим присталицама, ту привилегију стварно извојевао већ у петој деценији XIX stoleћа, иако је Вукова кодификација службено призната тек 20 година касније.

У условима тога времена (мислимо на прве деценије XIX ст.), поготову код Срба, који су се од првих почетака писмености

код њих служила старим српскоцрквеним језиком, рускоцрквеним, мешавином једног и другог поменутог језика с народним елементима, познатом под називом славеносрпског, народу још увек непознатог језика — није било могућности да се и даље остане на њему, и поред тога што су се већ под крај XVIII и на почетку XIX ст. све више умножавали народни елементи у томе језику.

С почетком ослобађања од туђинског (турског) јарма првих година XIX столећа народ (српски), који је скоро цео био један сталеж, сталеж сељака, земљорадника и пастира, који су постали фактори економског живота, као произвођачи пољопривредних добара и одгајивачи стоке, од чега се не само на селу живело већ чиме се и трговало навелико — више није могао остати непросвећен, какав је дотад био, а просвећивати се могао једино на своме властитом језику. И његов је језик, тј. језик простог народа, код Срба морао постати језиком просвећивања и књижевности. Требало је само да се јаве снаге које ће, свесне те чињенице, повести борбу и извојевати победу народног језика у књижевности и општекултурном животу, и да се појави човек који ће дати кодификацију тога језика. Српски је народ ово, и једно и друго, добио у снажној личности Вука Ст. Карацића, који је са својом способношћу за борбу и истрајношћу у њој, уз изузетан језички дар, у току неколике деценије XIX столећа, водио бескомпромисну борбу и коначно однео потпуну победу над ујорним противницима, црквеном јерархијом и представницима грађанске класе уз њу, који су се борили за своје привилегије, између осталих и за привилегију да се разликују од простог народа и језиком књижевности и културе. Али су они, на срећу њихова народа, у тој борби потпуно побеђени.

Ваљало је и срећно одабрати дијалекат народног језика који ће бити основица књижевног. И одиста је тај избор срећно учињен узимањем по развиту језичких појава најпрогресивнијег, књижевно најизграђенијег и у народу најраспрострањенијег од говора српскохрватског језика — новопогочавског дијалекта с најновијом, четвороакценатском системом и коначно новом деклинацијом, којим се у народу говорило, а и данас се говори, по Херцеговини и Босни, Црној Гори, Западној Србији,

Шумадији и Војводини, по Славонији, Лици и Кордуну, по загорској, средњој и јужној Далмацији. А велико његово преимућство било је и у томе што је на њему створена у нашим народима до тада уметнички најзначајнија и најбогатија — дубровачка књижевност и што је на њему испевано највише, у културном свету и онда већ познатих и прослављених, народних песама.

Ови моменти нарочито, већ смо то рекли, били су од одлучујућег утицаја да се и хрватски препородитељи одреде управо за тај дијалекат, а Вуку Караџићу је то, поред осталог, био његов завичајни говор. Тек на томе су дијалекту пред крај прве половине XIX столећа створена најпознатија дела наших књижевности: Горски вијенац П. П. Његоша и Смрт Смаил-аге Ченгића И. Мажуранића. А и остали су књижевници хрватског препорода и најранијег омладинског покрета код Срба писали тим, углавном истим, отада заједничким књижевним језиком Срба и Хрвата.

Свесни тога, врло познати културни представници једног и другог народа, међу њима и неки значајни ондашњи језички стручњаци, састали су се 1850. г. у Бечу и сачинили тзв. бечки договор, у коме се констатује да Срби и Хрвати имају заједнички књижевни језик, да тај језик треба да има и један заједнички правопис и поверили су Вуку Караџићу да изради правила за њега. Тај је договор био врло значајан јер је према њему усмерен даљи развитак књижевног језика Срба и Хрвата. И све одредбе тога договора оствариле су се, али у потпуности тек скоро пола века касније, пред крај XIX столећа.

*Језичке и правописне разлике између илираца
и Вука Караџића и њихово уклањање*

Између језика и правописа илирских писаца и језика и правописа Вука Караџића ипак је постојало извесних разлика, које су биле предмет разумљивих међусобних спорова језичких стручњака код Хрвата у току неколике деценије друге половине XIX столећа. Једни од њих прихватили су језичко-правописну кодификацију Вука Караџића, а други су инсистирали на

одликама језика и правописа илирских писаца, који су се од Вука разликовали, прво, у правопису — узимањем посебног, једног истог знака, тзв. рогатог *e* (*ě*) за писање различних вредности некадашњег гласа „*jat*“, док је Вук Карацић био за могућност тројаког изговора тога гласа и за верно означавање посебним знацима сваког гласа који се у изговору чује. После су илирски писци, као и Вук, најрађе били за ијекавски изговор и, друкчије од Вука, за означавање те вредности истим знаком *ie*, који ће се читати као знак за два слога (*diète*) када он има двосложну вредност, или једносложно — када место гласа *jat* имамо један слог (*dièca*), а нешто касније су (први Богослав Шулек 1854), поред знака *ie* за двосложну, узели слог *je* за једносложну вредност (*diète* а *djèca*). Даље су илирци и њихови следбеници били за означавање самогласниког *p* писањем самогласника *e* или *a* испред овога слова (*pèrst*, *bârzo*). А од Вука су се у правопису највише разликовали задржавањем претежно етимолошког начина писања.

У самим граматичким облицима илирци су се одликовали тиме што су били за употребу старије деклинације, која се од нове разликује чувањем посебних облика у дат., инстр. и лок. множине, док су у новој деклинацији и у Вуковој граматичкој кодификацији та три облика једнака. Остатака старије деклинације било је и код српских, војвођанских, рецимо, писаца јер је има и у данашњим локалним говорима те покрајине. Илирци, а нарочито њихови каснији подражаваоци пак, били су за облике те деклинације зато што ју је било у хрватских писаца из ранијег времена, што је има у чакавском и кајкавском дијалекту, па и у словеначком језику, а они су тежили уједињењу свих Јужних Словена уопште, пре свега њихову уједињењу у књижевном језику. Да ли су из истих разлога за њу били и каснији браниоци старе деклинације код Хрвата, то је посебно питање, на којем се ми овде нећемо задржавати. Ако су и били за то, и из тих разлога, њихово се гледиште ипак, као посве нереално, није могло одржати. А ако су се, још најупорније, залагали за одбрану ген. множине на *-ax*, сами су дошли до сазнања да то њихово схватање нема ни историјскојезичког оправдања, нити се тај облик ширином употребе у народу могао наметнути, па су његови браниоци, један за другим одсту-

пали од свог гледишта — нарочито после Ватрослава Јагића, који се и сам прво залагао за употребу ген. мн. с наставком *-ах*. Али је он касније, улазећи све дубље у науку о језику, утврдио да сугласник *х* на крају овога облика нема основа у научним чињеницама, ни историјскојезички посматрано, ни према ширини његове употребе у народним говорима. Он је то гледиште изнео у расправи *Naš pravopis*, објављеној у тек покренутом часопису *Književnik* 1864. г., у којој устаје и против писања пропратних самогласника испред сугласника *р* место самогласничког овога гласа, али се још залаже за етимолошки правопис и раније знаке за две вредности *ѣ* (јата). Ипак Јагић, на узбуну присталица илирског правописа (В. Бабукића, А. Мажуранића, А. Вебера и Б. Шулека) попушта, па се мири да се *х* на крају облика ген. мн. још може писати као правописни знак за разликовање тога облика од ном. једн., али само под условом да га није допуштено изговарати. И тиме некако долази до споразума између њега и Б. Шулека, као најватренијег поборника за одбрану *х* на крају облика ген. мн.

Али Јагић није задуго остао са тим својим ставом. Подстакнут схватањима неких страних научника, А. Шлајхера, нпр., која није могао прихватити, он у својој познатој расправи *Podmladena vokalizacija u hrvatskom jeziku* (Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, књ. IX, стр. 65—155, 1869. г.) коначно одбацује било какву заснованост облика ген. мн. на *-ах*, па се и у правопису опредељује за тај облик без сугласника *х* на крају.

Ипак су поборници чувања облика старе деklinације и употребе ген. плурала на *-ах*, међу хрв. писцима друге половине XIX столећа — у пракси имали присталица; ми те облике налазимо у многих хрватских писаца тога времена. Али су и поред тога шансе вуковаца и међу Хрватима биле знатно веће. За Вукову кодификацију је пре свега углавном била Југославенска академија знаности и умјетности већ од њеног оснивања 1867. год. За ту се кодификацију као стручњак залагао и популаризовао ју је Вуков ученик и сарадник Буро Даничић, први знанствени секретар те Академије, заснивач и први уредник њеног великог Рјечника. За њу се још пре Даничићева доласка у Загреб определио, већ 1864, В. Јагић, који ће врло брзо

постати најкрупнијим научним именов у области словенске филологије, не само код Јужних Словена већ и у свету уопште. А уз Вукова начела о језику и правопису, управо уз њихова пропагатора Б. Даничића, пристајали су један за другим скоро сви, или тачније сви познатији, језикословци из те средине друге половине XIX и прве половине XX столећа.

Најдоследнији бранилац илирских традиција у језику и најстрајнији у борби за њих био је Адолфо Вебер Ткачевић са једним значајним разлогом што је сматрао да ће употреба облика старе деклинације, како је сам у Виену 1884. год. писао, моћи „да кајавце и чакавце приведе у коло штокаваца, како би се раширило књижевно поље” — за свакога наравно, па и за Ткачевића — заједничког хрватског или српског језика, тим именов названог прво од Хрватског сабора шездесетих година. То име језика прихватила је и тек основана Југославенска академија и њим назвала велики свој, мало пре споменути, речник, с чијом се појавом, може се рећи, почетком осамдесетих година, временски подударала победа Вукове правописне и граматичке кодификације језика и код Хрвата, која је коначно тријумфовала појавом фонетског *Pravopisa* Ивана Броза (1892), Маретићеве велике *Gramatike i stilistike hrvatskog ili srpskog jezika* (1899), израђене углавном на грађи Вукова и Даничићева језика, и Броз-Ивековићева *Rječnika hrvatskog jezika* (1901), који је у ствари Караџићев Рјечник знатно употпуњен речима из свих његових дела и од њега скупљених народних умотворина. И отада потпуно јединство граматичке структуре књижевног језика Срба и Хрвата ни за кога више не долази у питање.

*Неке, претежно лексичке разлике у књижевном језику
Срба и Хрвата и њихово објашњење*

Међутим, тамо где у језику нема и не може бити норме, тј. у стилу и речнику, као и у сваком књижевном језику, па био он и само једног народа, има дакако разлика у језику хрватских и српских писаца, и то таквих које су, мање или више, карактеристичне за књижевни израз једне и друге, мислим хрватске

и српске, средине, те се искључиво с те, лексичко-стилске стране гледајући и раније могло, па и сада може говорити о разликама, одн. варијантама српскохрватског (хрватскосрпског) књижевног језика.

Основи овим лексичко-стилским разликама код Хрвата и Срба су, прво, у знатно дужој историји књижевног језика народног карактера код првих и у широј дијалекатској основи њиховој; у неједнаком односу према дотадашњем књижевном језику илираца код Хрвата и Вука Караџића код Срба, који је био условљен неједнаким карактером тога језика — народним код првих и ненародним код других; затим у посебним културним утицајима, којима су у току историјског развитка били изложени на једној страни Срби, а на другој Хрвати. Најзад, и у неједнаком односу према страним речима, нарочито из језика народа који су их утњетавали, уствари, према речима из несловенских језика, на једној, и из словенских, на другој страни.

Будући да се код њих већ неколика столећа раније развијала књижевност на народном језику, и то не једнога већ сва три основна дијалекта заједничког језика, Хрвати нису зазирали од уношења стилских и лексичких елемената из прошлости, а, иако су иначе у илирском покрету и после њега, одбацили чакавски и кајкавски дијалекат из основице књижевног језика, што је потпуно било спроведено, и јасно је зашто је спроведено у области граматичке структуре (гласова, облика и синтаксе) — у стилу и речнику, и када су хтели, они се нису могли отети уношењу извесних елемената ни из дијалеката (а, ми узгред кажемо, није ни било потребе, па ни основа никаквог, отимати се народним лексичким елементима из било кога дијалекта његова). Основицом Вукова књижевног језика код Срба постали су савремени народни говори, и то једино штокавскога дијалекта (јер су сви они само тога основног дијалекта), и језик народних умотворина, што им је неупоредиво највећим постотком било заједничко с Хрватима. Хрвати пак у XIX столећу, национално пробудени, а још неослобођени, свесно су свој језик чистили од ненародних речи: немачких, мађарских, талијанских и турских, замењујући их народним када год им је то било могуће, односно узимајући место њих речи из којег

словенског језика, у првоме реду из чешког, затим из руског и словеначког, а по коју и из пољског језика. Вук Караџић, из разумљивих разлога, зато што се борио против староцрквено-словенског српског, против рускоцрквеног језика и против славеносрпског, да би сасвим прекинуо дотадању традицију књижевног језика код Срба, нерадо је узимао словенске речи. Изузетке је чинио с онима од тих речи које су већ биле ушле у говор простог народа, а и са по неком која се од народних није много разликовала, а народном је није могао заменити. Вук и његове присталице, и каснији следбеници, у време када су се Срби почели ослобађати испод туђинског јарма, нису смишљено, као Хрвати, водили борбу против туђица, нити су сматрали да је изузетно нужно борити се против употребе из турског примљених и већ удомаћених речи. Они нису понекад сматрали неопходним те речи замењивати домаћим, не само када их у народу није било (а поготово сами нису организовано ковали нове речи, како су то понекад чинили Хрвати) него суштавише, турске речи код Срба често постајале равноправним синонимима у употреби с домаћим речима: *авлија*, рецимо, с *двориштем*, *башча* или *башта* с *вртом*, *ћуприја* с *мостом* итд.

Како је поступао у тим случајевима, Вук је изнео у предговору свога превода Новог завјета, објављеног 1847. (в. тамо изнете његове речи узете са стр. 266. књ. III Граматичких и полемичких списа Вука Стеф. Караџића). Истих углавном принципа држао се и илирски и послееилирски језикословац и лексикограф хрватски Богослав Шулек у своме *Němačko-hrvatskom rěčniku* од 1860. и *Rječniku znanstvenog nazivlja* од 1874., што потврђују његове речи из предговора овог последњег дела: „Састављајући овај рјечник настојао сам што се више може употребљавати све народне ријечи а гдје сам мислио да хрватски народ нема своје риечи, или гдје је нисам могао дознати, позајмио сам ју од сродних славенских племенах, кад ми се је учинила да је према нашему говору, ал сам увиек забиљежио језик, од којег је посуђена, да се знаде којег је порекла”, стр. V). И лексичке разлике о којима смо досад говорили могу се запазити само брижљивим поређењем наведених Шулекових речника с Вуковим идући од речи до речи у њима. Уосталом, и сама је природа Вукова и Шулекових речника могла повући

још покоју разлику у речима. Док је Вуков речник био речник у коме је он полазио од домаћих народних речи, па их преводио на немачки и латински језик, Шулек је узимао немачке речи и давао њихов превод на хрватски. И он је, тамо, рецимо, где је био принуђен да за неку немачку реч када ју је требало дати на хрватском ако је у њему није било, или је он није могао дознати, — сам скује нову реч, у покојем случају подлегао немачком калупу, као што се то и многим другим у таквој послу дешава.

Пада у очи и разлика између неких речи грчког порекла које у језику код Хрвата имају бетаистички, односно етаистички облик (*Бабилон, барбарин, Бетлехем, Бизантинац, Језуз, Јерусалем, Хелен* итд.). Срби те речи употребљавају у друкчијем, витаистичком, односно итаистичком облику (*Вавилон, варварин, Витлејем, Византинац, Исус, Јерусалим, Јелин*), а наиме у облику који је добивен према новогрчком изговору и нама дошао другим путем и у касније време. Али ни ту разлику немамо у свим речима тога порекла, него се подједнако и код Срба и код Хрвата говори и пише *Влахо* и *Илија*, рецимо. Код Хрвата су исто тако обична имена *Јосип* и *Јаков*. А реч *Јелин* код Срба већ се осећа застарелом, а данас је и код њих у обичају скоро искључиво *Хелен*; некадашње *Омир* потиснуто је од облица *Хомер*; реч *Библија* никада ни код Срба није знала за друкчији вид. А данас су врло ретки појединци код Срба који знају да се град *Теба* некада звао *Тива*.

И друге неке разлике које се огледају у извесним неједнаким гласовима у саставу појединих, истих иначе, речи страног порекла објашњавају се истим околностима, тј. прихватањем тих речи у једно време с једне стране (код Хрвата), а у друго време или с друге стране (код Срба). Овде мислимо на разлике између *аристократија, демократија, децилитар, финансије, океан, Цитар, кемија, хирургија, хронологија* и сл., које се обично изговарају с друкчијим понеким гласом код Срба, једне са *т* место *ц* у: *аристократија* и *демократија*, нпр., друге са *с* место *ц* у: *децилитар* и *финансије*, са *к* место *ц* у: *океан* и *Китар* и са *х* место *к* у: *хемија, хирургија* и *хронологија*. Истина, и код Срба у неким случајевима имамо ту исти изговор таквих речи. Од прве две наведене, реч *аристократија*, и код Срба се, мо-

жемо рећи, чешће употребљава него њен лик са сугласником т. А сложенице са *деци-* у првом делу или *финанције* — у народу се такође и у српским крајевима, као и у хрватским, обично употребљавају баш у овом облику, али је у стандардном књижевном језику код Срба уобичајено да се изговарају и пишу са с.

Као разлику у језику између два највећа културна центра, Београда и Загреба (односно између српске и хрватске културне средине) наводи се и неједнак однос према глаголима туђег општег дела с наставцима *-ирати*, *-исати* и *-овати*. У хрватских писаца, и у хрв. културним срединама, ти глаголи, као по правилу, имају први (такође страни) завршетак, који (без домаћег инфинитивног наставка *-ти*) није ништа друго већ западноевропски, најчешће немачки суфикс *-ir(en)*.

Међутим, у језику српских писаца и српских културних средина срећемо у употреби те глаголе са сва три наставка, с домаћим наставком *-овати*, још понајчешће, а и са оба страна наставка. Наставак *-исати* је, као што је познато, грчког порекла, а у српскохрватски језик је доспео најчешће с турским речима, па је, и из онога што смо мало пре рекли, јасно зашто су Хрвати били против употребе глагола с њим и зашто су ови код Срба упадљиво распрострањенији. Али, како смо имали прилике да и раније (између осталог и у књизи Савремени српскохрватски језик. књ. I, стр. 575—578) кажемо, — и код Срба се доста употребљавају глаголи на *-ирати*, многи само с тим наставком, а има, дакако, и код Хрвата глагола с наставком *-овати*, па и с наставком *-исати*, и то не само глагола с домаћим општим делом, него и оних који су и с њим туђег порекла; *анатемисати* и *мајсторисати*, рецимо, да се других сада не присећамо, и код њих се употребљавају само у овоме облику. А то је, уосталом, и сасвим разумљиво када се зна (ми и на то такође указујемо у књизи Савремени српскохрватски језик на означеном месту) да је било и глагола домаћег порекла са сва три та наставка, па су се и страни глаголи с било којим од њих могли уопштити у српскохрватском језику.

Има, дакако, и домаћих језичких појава које су речима давале претежно један вид код Хрвата, а други код Срба. Овде ћемо споменути старији облик именичке заменице *тко*, какав се

код Хрвата искључиво употребљава у књижевном језику, док се у широким слојевима народа свугде говори *ко*. Код Срба се пак тај некадашњи лик ове заменице, иако га налазимо код старијих писаца: В. Караџића, П. М. Ненадовића, Ј. Стерије Поповића, М. Миљанова и још неких, — у савременом језику више не употребљава; код Хрвата су, даље, чешће у књижевном језику именице на *-ба*: *учинба, бројидба, одбрадба*, мада се ове и многе друге код писаца-стваралаца све више у хрватској средини своде на меру у којој се употребљавају у народу, и код Хрвата и код Срба, као и код српских писаца, као: *борба, берба, женидба, удадба, свадба, пловидба, гулидба, прашидба* итд., које су у српско-хрватском језику уопште сасвим обичне. Хрвати доследно пишу, а то значи у књижевном језику (доследније дакако од Срба и у говорном) употребљавају сугласник *х* где му је по етимологији место. На српској страни се пак, нарочито откад је изрично то допуштено најновијим заједничким правописом (од 1960), речи са у изговору ишчезлим етимолошким *х* пишу са сугласницима *в* или *ј* (који су се у извесним положајима развили уместо *х*) мада не у свим случајевима, наравно, него се и у српским културним срединама пише, па у образованим слојевима друштва, и изговара тај глас. Пада у очи да је стари дативски заменички облик с наставком *-ому* шире очуван код Хрвата него код Срба, али га и код првих, осим у облицима где је условљен непосредно претходним самогласником, све више потискују облици са *е* на крају место *у*. Слично се може рећи и о завршецима именичке промене неких заменица (*таква човека : таквог човека, такву човеку : таквом човеку*), као и о упитном облику заменице *што* : *шта*. Али нема ниједне од тих особина која би била позната само хрватским писцима, а не и српским, или само српским а не и хрватским, а поготову нема неједнаких спонтаних тенденција развитка књижевног језика на једној и другој страни.

*Смањивање разлика у књижевном језику Срба и Хрвата
првих деценија XX столећа*

Може се рећи да се књижевни језик Срба и Хрвата већ од краја XIX столећа развија као од свих признат један исти књи-

жевни језик са истом граматичком структуром, којој је норму дао знаменити хрватски филолог и граматичар Томо Маретић у својој великој књизи *Gramatika i stilistika hrvatskog ili srpskog jezika* (I издање 1899).

А прилике у којима су се развијали Срби и Хрвати од краја XIX столећа ишле су на руку смањивању разлика у њихову заједничком књижевном језику, и оних речничких, дакако, којих је и до данас остало. Занос интелектуалне одмладине с једне и друге стране пред крупним догађајима које је донела II деценија двадесетог столећа, њезине тежње за ослобођењем и уједињењем свих Јужних Словена, и успеси балканских савезника у рату против Турака, довела су до заједничке акције младих хрватских и српских писаца, до издавања заједничких публикација, до писања српских писаца латиницом и хрватских ћирилицом, до писања ијекаваца екавским изговором. Али ако је све то било и младалачко, добрим делом и романтичарско, одушевљење, ово је свакако водило смањивању и лексичко-стилских разлика у књижевном језику једних и других, јер се отада живо почињу читати дела српских писаца у Хрватској и хрватских у Србији. Па и стварање заједничке државе после I светског рата, мада је то, када је постало реалност, код многих, није тешко знати зашто, угасило занос, — живот у заједничкој држави ипак је чинио своје. Политичко-друштвене делатности и службеничке дужности везивале су извештан број Хрвата за Београд и друге српске средине. А и Срби су службовали у хрватским крајевима; многи су српски студенти студирали у Загребу, а има и хрватских у Београду; састављали су се закони за поједине области државног живота, не само од српских него, по правилу, и од српских и од хрватских стручњака; употребљавали су се универзитетски, па и средњошколски, уџбеници с једне и на оној другој страни и, што је било од највећег значаја, у школама се учила књижевност: хрватска у српским школама и српска у хрватским, а то значи да су се узајамно читали писци. И тим се путем њихов стил, заједно с речником, једне средине приближавао оној другој. На тај начин и речи дотад познате само на једној постају, ако не одмах заједничка својина — свакако познате и на оној другој страни; и многе речи једне културне средине некако се саме собом намећу оној другој. Левичари и

левичарски настројени интелектуалци, и са хрватске и са српске стране, у заједнички покренутим публикацијама и заједничком сарадњом у њима, било где да су те публикације излазиле, мало се разликују, или се никако и не разликују стилом и речником.

Реакција на даље уједначавање језика у заједничкој држави између два рата

То што је заједница језику неминовно, спонтано, тако рећи, наметала у извесним је круговима, свакако национално оптерећеним, и на једној и на другој страни, изазивало подозрење и стално смо слушали приговоре у Београду да нам се језик све више „хрватизује“, а у Загребу да се „србизира“, иако је то стварно било, ми бар тако оцењујемо, богаћење језика и на једној и на другој страни.

У сваком је случају такво подозрење разумљивије било код Хрвата у старој Југославији са централистичким, а касније и диктаторским системом владавине, са српском династијом на челу и несрећно решеним, управо нерешеним националним питањем, при чему су Хрвати у огромној већини стално остали незадовољни. У том незадовољству многим је сметала прво државна заједница (таква каква је била — с разлогом свакако) и свака заједница, па и језичка, у којој ипак, изузимајући војничку терминологију, ништа што се Срба и Хрвата тиче, битно није наметано, осим што је диктаторски режим званично у школама наметнуо бесмислен термин за језик у целој земљи називајући га *српскохрватскословеначким*. А таквог језика никад није постојало, не постоји и неће га, бар у догледно време, постојати. (Пошто говоримо о српскохрватском језику и због тога се осврћемо само на ондашње односе Срба и Хрвата, ми и не додирујемо вапијуће бесправан положај Македонаца и њихова језика, који се ни споменути није смео).

На самом почетку диктатуре од најбољих српских и хрватских лингвиста израђен је Правопис српскохрватског језика, који је по мишљењу више стручњака, па и по накнадном признању (у време када га више није требало популаризовати) изме-

Бу осталих и по мишљењу познатог хрватског књижевног историчара Антуна Барца био стварно један од најбољих што смо их имали (в. загребачки *Narodni list* од 1. V 1946. и београдску Политику од 20. II 1953). Али је тај правопис, на његову несрећу, равен по иницијативи диктаторског министра просвете Краљевине Југославије, и од њега прописан за обавезну употребу у школама. Био је, дакле, стварно наметнут. И изазивао је скоро општи револт код Хрвата. Иако тај правопис суштински није много мењао оно што је већ раније било у употреби, ипак је прописивао и нешто што скоро нико од њих није био готов да прихвати. Тада се приступило и изради стручних терминологија за средњошколску употребу (граматичке, књижевне, ботаничке, зоолошке). И у њима је узет само по један термин за сваки појам, онај наравно који су стручњаци, првокласни лингвистички стручњаци, и српски и хрватски, сматрали да је лингвистички најоправданији. Али баш зато неки дотадашњи термини нису ушли као равноправни у терминологију, па је то стварало осећање неравноправности и потчињености једне стране другој. А то је осећање све више нарастало уколико се питање националне неравноправности Хрвата политички јаче заоштравало. И тако су пред крај трајања Краљевине Југославије дошла до изражаја схватања о потреби разбијања сваке заједнице, па и несумњиве језичке заједнице. А као најизразитија њихова манифестација појавила се књига *Razlike između hrvatskoga i srpskoga jezika* двојице онда младих загребачких лингвиста (П. Губерине и К. Крстића) — књига, дакле, у којој се говори о два а не о једном језику. И износе се разлике између та „два” језика, не само стилске, речничке и правописне разлике, које се нису могле порећи него и граматичке разлике (фонетске, морфолошке и синтаксичке), које стварно не постоје. То су показали многи осврти на ту књигу, између осталих и више прилога анкети Летописа Матице српске о питањима српскохрватског језика и правописа (в. између осталих књ. Летописа 372, стр. 127—141 и књ. 373, стр. 89—99).

А показано је и како у великом низу у тој књизи датих речи које најречитије треба да означе разлику између српског и хрватског језика налазимо знатан број оних које су можда чешће код Срба него код Хрвата, или обрнуто, али су познате,

па и обичне, и у оној другој средини, српске су колико и хрватске, или пак нису ни српске колико ни хрватске. Истакнуто је, између осталог, уз напомену да се то чини, рецимо (на мало час означеном месту, у књ. 373. Летописа Матице српске) само надохват, да се у тим низовима различних речи као српске означавају: *бешика, љубопитство, Мермерско Море, мехурац, обадверучке, припадљати, пунак, пустиник, сасопственик, сеобени, симболиста, снизак, сопствеништво, списатељ и таван*, а да се исти појмови у хрватском исказују речима: *колијевка, радозналост, Мраморно море, мехурић, објеручке, припадати, пупољак, пустињак, сувласник, селидбени, симболист, онизак, власништво и својина, писац и књижевник и таман*, иако сваки Србин, тако рећи, данас употребљава искључиво ове последње речи, а само је покоја од првих, као турцизам *бешика*, рецимо, позната још из народних песама, или се русизми, као *љубопитство* и *припадљати* налазе код рускоцрквених писаца српске средине из прошлог столећа, а друге су или ускодијалекатске или уопште непознате код Срба.

Сличним је нетачностима онда, пред крај постојања старе Југославије, хтео доказати озбиљне разлике у речнику Срба и Хрвата и по неки искуснији стручњак. Између осталих и врло познати хрватски књижевник и преводилац, нарочито с пољског језика, и лексикограф, па и граматичар Јулије Бенешкић. Пишући, у првом реду за своје пољске слушаоце (био је лектор у Варшави), на пољском језику, уџбеник *Gramatyka języka chorwackiego czyli serbskiego* са речником, који запрема више од половину од 849 страна, колико његова књига износи, и поред тога што о своме језику пише, како се из наслова види, као о заједничком језику Хрвата и Срба, — сасвим произвољно, и непреоверено даје на преко 40 страна (од 235—277), разлике између хрватских и српских речи за означавање истих појмова. Колико је у томе делу књиге дато нетачности, то је лепо изнео и сигурним доказима потврдио А. Белић у VII књ. Нашег језика (1940), на стр. 257—268, где се осврће посебно на ту одлику Бенешкићеве књиге и доказује апсурдност таквога посла када се на тај начин, од ока, или с одређеном тенденцијом, ради. Белић је дао примере само с прве три стране тога списка „различних” речи за означавање истог појма код Срба и Хрвата. А на свим

даљим страницама налазимо такве нетачности. Реч *грло* је, речимо, тамо представљена као хрватска, а *гуша* као српска, а обе су те речи, и у значењима која их чине синонимима, и хрватске и српске у исто време (хрватско *грло* је у великоме Речнику Српске академије наука и уметности у томе значењу потврђено примерима из српских писаца: Л. Костића, Ј. Дучића и А. Шантића, и из хрватских: Мажуранића, Беговића и Цесарца, а српска *гуша* и примерима из Хрвата А. Веное и А. Г. Матоша; *Женева* с означеним и јединим исправним акцентом даје се Хрватима, а с акцентом *Жèнева*, с којим је нигде не срећемо — Србима; реч *гумно*, која се означава као хрватска, исто је толико и српска, а њен дисимилацијом добивени лик *гувно* чује се у простог народа, и код Хрвата као и код Срба; према хрв. *гуштеру*, који је то исто и код Срба, Бенешкић овима другима даје *зелембаћа*, гуштера посебне врсте, зеленог по боји (ако се можемо ослонити на досадашње речнике и на зоолошке уџбенике, не само српске него и хрватске); *крчма*, за коју Бенешкић каже да је хрватска реч (према „српској” *биртија* — и српска је колико и хрватска, а *биртија* је дијалектизам познатији једино у Војводини; *метак* је и српска, а не само срхватска реч, као што каже Бенешкић, а *фишек*, који, по њему, треба да означава дотични појам само код Срба, турског је порекла, и раније је био у чешкој употреби, не само код Срба већ и код Хрвата (исп. у И. Мажуранића: *Тко љут огањ пушки даде и ф и ш е к е смртне броји*), а сада се већ ни код Срба не употребљава; и Срби и Хрвати кажу само *пчелар* и *пчеларство*, и нико данас међу њима (осим можда који пчелар што се бави историјским развојем ове привредне гране и, евентуално, понеки лексикограф) и не зна за реч *кованлук* и *кованција*, које су по Б. српске; *самац* је, каже Б., српска реч према хрв. *нежења*, која значи нежењена човека и код Срба, наравно, а *самац* је онај који живи сам, као подстанар код неког, макар био и ожењен. Исто тако од *придева* *неоштећен* и *обештећен*, који за Бенешкића значе исто, за овога лексикографа само је први хрватски а други српски. Међутим, свака од те две речи има своје значење: прва значи који није имао штете, а друга — који је претрпео неку штету, па му је накнађена; хрватски је *покојни*, а српски *усопши* — тако хоће Бенешкић, а стварно је, међутим, *покојни* и српска, а *усопши*

је прквенословенска реч, која не само да од народа никад није прихваћена, нити је ико осим стручњака, можда ни сами попови, који је у молитвама читају, не разуме. И врло би дуг био ред оваквих парова, кад бисмо их све набрајали, из којих Бенешкић узима ону исправну народну реч за Хрвате, а Србима даје какав провинцијализам, или туђицу, и то често такве дијалектизме и туђице што су већ давно изишле из употребе. А има ту, као што смо показали, и речи сасвим различног значења за које Б. тврди да значе исто.

*Напори у Независној држави Хрватској да се за хрватски језик
да посебна кодификација, друкчија од кодификације
српског језика*

Неоснованост изношених гледишта о томе да су српски и хрватски два посебна језика, или и један језик с одвећ великим разликама потврђује околност што ни фашистички ултранационалистички режим у Независној Држави Хрватској није могао остварити ту тезу и поред живе заинтересованости да одбаци сваку заједницу Хрвата и Срба, па и заједницу у језику. Иако је усташки поглавник А. Павелић тражио од ондашњих најугледнијих хрватских лингвиста, с проф. С. Ившићем на челу, да тај задатак обаве, они су, руковођени пре свега својим позивом да само науци служе, достојанствено — с научничком савешћу и патриотском свешћу, одбили извршење тога задатка уз мотивацију да то није могуће учинити. И све што је у то време могло да се учини, то је било увођење тзв. коријенског правописа (а ни тај задатак, то ваља нагласити, опет нису извршили поменути лингвисти којима се Павелић прво обратио), према којем је уместо фонетског узет етимолошки, управо полуетимолошки начин писања и посебно — различно писање двосложне и једносложне вредности некадашњег гласа *јат*: са *је* прве, а са *је* друге (*diète*, а *djèca*). За наставу језика узета је позната иначе Граматика *hrvatskog jezika* Ј. Флоршица, преведена на коријенски правопис и названа *Хрватском словницом*, и ако је где у њој било речи *српски*, она је избачена. Иначе је остала иста норма књижевног језика, коју има заједнички српскохрватски

језик. И у Београду је тада одбачен дотадашњи заједнички правопис, мада је у њему промењено само оно што је било завелено десетак година раније ради уједначења са загребачким правописом. А и овде су се, наравно, побринули да се у њему, или било где у језичким уџбеницима, не провуче случајно реч *хрватски*.

То је било стање у коме се налазио српскохрватски језик, када су (1945) наши народи уз велике жртве и уз помоћ својих савезника у антихитлеровској коалицији извојевали коначно ослобођење и створили слободну заједницу равноправних народа Југославије.

*Стање језичке заједнице Срба и Хрвата првих година
после II светског рата*

У рату разореној и недељима окупатора опустошеној земљи првих година иза ослобођења није било ни времена ни средстава за систематски и организовани рад на науци, а врло мало и за рад у другим областима културе. Али су школе, од основних до универзитета, морале почети да раде. И почело се скоро без ичега неопходног, и пре расправљања многих питања која је претходно било потребно рашчистити. Ми који смо продужили наставу језика на универзитету и рад на науци о њему, језик Срба и Хрвата називали смо, разуме се, ранијим именима (а не онима који су једино били допуштени под окупацијом) српскохрватским (у Београду), одн. хрватским или српским језиком (у Загребу). Назив овога језика такође је садржавао у себи оба саставна дела: и у Љубљани и на новоотвореним универзитетима у Скопљу, Сарајеву, Новом Саду и коначно у Задру. Ранији кодификатори његова правописа, прво проф. Д. Боранић (у Загребу), а затим проф. А. Белић (у Београду) своје правописе с невеликим бројем разлика објављују под ранијим насловима: *Pravopis hrvatskog ili srpskog jezika* (први) и *Правопис српскохрватског језика (друзи)*. За науку се, значи, није могло постављати, а не може ни сада, питање о спорности ни заједнице језика, ни његова у науци прихваћеног назива.

За неупућене, међутим, и оне који нису били позвани да буду стручно упућени, било је подозрења према свему о чему се говорило да је наметнуто од режима монархистичке Југославије. А то се говорило чак и о језичкој заједници Срба и Хрвата и о називу тога заједничког језика иако, наравно, није било тако, јер су и називи језика који дефинишу ту заједницу старији од заједничке државе створене после I светског рата — да о заједници Срба и Хрвата у језику и не говоримо. Код Хрвата је, истина, одмах после рата, сасвим природно, узет назив *хрватски или српски језик*. А тако се наш језик, као школски предмет, у Хрватској звао и у школским сведоцима. У Србији, међутим, и у Црној Гори, језик се као предмет у основним и средњим школама одмах после ослобођења зове само *српски језик*. А тај назив у Београду срећемо и у насловима нових уџбеника, не зато што су их тако њихови аутори назвали, него из неке бојазни просветних власти и издавача уџбеника да им се не пребаци за прејудуцирање некаквог решења које је, говорили су они, тек требало донети. Нису, изјављивали су ови, ни по коју цену хтели ризиковати да им се случајно не би пребацило како и они, попут старог режима, било шта хоће ма коме да намећу.

Исте су скрупуле навеле осниваче Института за језик Српске академије наука да му прво дају неадекватан назив Институт за српски језик. Неадекватан, кажемо, зато што је он и основан с првенственим главним задатком израде великог *Речника српскохрватског књижевног и народног језика*. А и у свим се научним студијама и расправама које се раде и објављују у овоме Институту још од његова оснивања језик који се у њима проучава зове српскохрватским, а не српским језиком. И Филолошко је друштво у Загребу своју публикацију *Jezik* назвало часописом за проучавање хрватског језика. Али је то тако, и на једној и на другој страни, остало само за извесно краће време.

Наскоро је из наслова школских уџбеника нестало назива заједничког језика Хрвата и Срба који не би садржавао обе ознаке, али у школским сведочанствима и у администрацији, школској и другој, у Србији су се такви називи и даље повлачили. То је, разуме се, ометало и само правилно извођење на-

ставе језика, па је већ и то изискивало расправљање питања: и назива књижевног језика Хрвата и Срба, па и питање његова правописа, затим питање потребе израде речника тога језика савременог стања, као и односа према терминологији поједних струка науке и технологије, јер је ту управо било и остало више разлика него у ма којој другој области језика.

*Рад на уклањању препрека природном развиту
књижевног језика*

На потребу расправљања тих питања указивало се с времена на време још од ослобођења у дневној и стручној штампи. А средином 1953. године ондашње Уредништво Летописа Матице српске, на своју властиту иницијативу, обратило се научној, књижевној и друштвеној јавности једним образложеним позивом на учешће у анкети о тим питањима, с обећањем да ће мишљења појединаца о њима објављивати у своме часопису по реду којим буду пристизала све док их буде било, не сугерирајући при томе никакво мишљење ни о једином од проблема који се јављају у вези с Анкетом о питањима српскохрватског језика и правописа. У анкети је учествовао приличан број научних, стручних и књижевних радника из три највећа центра република са српскохрватским језиком као матерњим, и то: из Хрватске (највише њих) 23, из Србије 15 и из Босне 4. Стигла су, дакле, и у Летопису од месеца септембра 1953. до децембра 1954. објављена 42 одговора. Из Црне Горе, мада је позив на учешће у анкети и тамо упућен, није дошао ни један прилог. Али се зато одазвало неколико Црногораца онда на раду ван Црне Горе.

За све је учеснике у анкети књижевни језик Срба и Хрвата један исти језик, за највише њих с безначајним разликама, које не треба култивирати, а за врло мали број — те разлике имају значај посебног културног обележја сваког од народа који се служе тим језиком и оне, по овима, као такве, треба да и даље остану и у језику и у правопису. У више прилога анкети указивано је на два писма, латиницу и ћирилицу, од којих је прва, истицало се, хрватска, а друга српска, и двојака вредност не-

кадашњег гласа *јат* — ијекавску и екавску. Зато би, по мишљењу једних од ових, ради постизања језичког јединства Хрвата и Срба, требало узети само једно писмо, и то латиницу, и само један — екавски изговор. По другима те разлике не сметају јединству језика и оне треба да остану, тим пре што би обавезивање на екавски изговор ијекаваца, као и обрнуто, значило вршење насиља над језиком, а осим тога ијекавски изговор није обележје само књижевног језика код Хрвата, већ и знатан број Срба ијекавски говори и пише. И више врло значајних дела српске књижевности написано је, и пише се и штампа, и у самом Београду, ијекавски. Што се латинице као писма тиче, она Србима ни по чему није туђа, већ многи само њом пишу, а свима је врло добро позната.

Скоро сви прилози анкети предажу изједначење правописа; већи број и изједначење терминологије. Али их има, врло мало, истина, који су, како рекосмо, против изједначавања било чега што је различито. Тек у свакоме је случају било потребно расправити сва гледишта. Зато је Уредништво Летописа Матице српске, „одазивајући се гласу оних који су инсистирали на договору“ о тим питањима, умолило „известан број најпозванијих стручњака за питања језика, као и један део хрватских и српских књижевника, да се састану и претресу закључке који су извучени из анкете и размотре могућности решавања свих питања која су у анкети истакнута као хитна“ (Летопис Матице српске, књ. 375, стр. 3).

И такав састанак је одржан од 8—10. XII, 1954. у Новом Саду. На њему је постигнут значајан споразум, по коме је он остао и остаће културној историји познат под називом новосадског договора. На овоме је састанку у тродневном изношењу мишљења језичких стручњака и књижевника, оних, дакле, који су били најпозванији да о томе расправљају и одлучују, дошло до потпуног изједначења гледишта и потпуне сагласности у схватању јединства језика, који се, како се у Закључцима договора каже, развијао око два главна центра, Београда и Загреба, са два изговора, ијекавским и екавским. И зато је у називу језика нужно увек у службеној употреби (а то ће рећи и у научним делима и у школским уџбеницима) означити оба саставна дела, и хрватски и српски. Истакнута је и равно-

правност оба писма, латинице и ћирилице, поводом чега је стављен и захтев да треба настојати да и Срби и Хрвати оба писма подједнако науче (првенствено кроз школску наставу). Даље је констатовано да је „ради искоришћавања целокупног речничког блага, свега онога што је у књижевности и културном животу народа што говоре заједничким језиком било на којој страни прихваћено, и ради што потпунијег развитка тога језика неопходно потребна израда приручног речника савременог српскохрватског књижевног језика. „Стога треба поздравити“, истакнуто је у Закључцима договора, „иницијативу Матице српске која је у заједници с Матицом хрватском приступила његовој изради“. На састанку је, нарочито од стране књижевника, одвећ наглашавана потреба за што скоријом израдом таквог речника и учињене су многе сугестије које су уређивачком одбору послужиле за утврђивање пропозиција по којима ће се то дело радити. Истакнуто је да је и „питање израде заједничке терминологије такође проблем који захтева неодољно решење“ и да пре свега треба израдити заједнички правопис, који ће посао споразумно обавити комисија хрватских и српских стручњака. Чланове комисије ће именовати научне и културне установе: академије наука, универзитети и две матице (Матица хрватска и Матица српска). Та ће комисија, као најповзванија, одабрати и научно најоправданији назив језика који ће укључивати оба саставна дела. (Ово у закључке није унесено иако је тако на Новосадском састанку једногласно договорено). А у ствари је на самом Новосадском састанку то питање решено, јер се неупоредиво највећи број учесника у дискусији, а многи и претходно у анкети, изјаснио за назив српскохрватски, односно хрватскосрпски. И тај његов назив носи наскоро израђени и пре 10 година (1960) објављени заједнички *Правопис српскохрватскога књижевног језика*, који се у латиничком, загребачком издању зове *Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika*. На договору је истакнуто и у исто време осуђено самовољно прилагођавање текстова српских у хрватској средини и хрватских у српској, односно једних или других у Босни и Херцеговини и Црној Гори, као и издавање дела екавских писаца, поглавито песника, ијекавским изговором (случај ијекавизирања Змајевих песама нпр.) или дела ијекавских писаца — екавским.

У заједничком правопису су неке разлике из ранијег начина писања уклоњене. Њиме је, истина, у понеком случају остављена могућност двојаког начина писања. Али од оних који су везани један за једну, а други за другу културну средину — може се указати само на двоструко писање облика футура I глагола с инфинитивом на *-ти* када помоћни глагол дође непосредно иза њега (*бићу* и *бит ћу*).

По нашем тумачењу и Закључака новосадског договора и слова Правописа, свако се може према двострукостима односити како жели, може узимати овај или онај начин писања футура, а и свега другог што је Правописом означено као исправно. Други, интерпретатори правописа из Загреба, међутим, не гледају тако на двојак начин писања, него сматрају да је у једној средини и сада обавезан онај начин који је раније био у употреби. Али пошто ни тиме нису нарушаване одредбе заједничког правописа, уколико то сви прихватају, наравно — можемо рећи да се он већ 10 година углавном доследно примењује.

*Промена односа према српскохрватској језичкој заједници.
Решеност неких интелектуалних кругова у Загребу
да криво представе карактер те заједнице*

У односу пак на друге задатке за извршење којих су примене заједничке обавезе, мишљења су се последних година изменила. Године 1964 (нама је бар ово први пут тада пало у очи) у круговима загребачких лингвиста почело се прво истицати и доказивати да су српски и хрватски две варијанте једног језика, а затим и да овај језик, иако један, није јединствен. Занимљиво је указати на сасвим друкчије констатације изречене од више учесника у анкети Летописа МС (кога оне занимају може их видети у прилозима тој анкети, објављиваним у бројевима Летописа Матице Српске од 15. септембра 1953 — 1. децембра 1954), као и на заједничку, једногласно прихваћену констатацију донету у I тачки Закључака новосадског договора, према којој је то јединствен језик. То су и посебно истицали поједини учесници у дискусији на овоме договору, између осталих и они који данас тврде да језик Хрвата и Срба јесте један

исти, заједнички им језик, али није јединствен (Види, између осталих, реч Љ. Јонкеа у 375. књизи Летописа Матице српске, стр. 40). Уосталом и 10 година касније 1964. то исто каже проф. Јонке у својој књизи *Književni jezik u teoriji i praksi*, (Zagreb 1964, стр. 23), говорећи да Хрвати и Срби „имају преко сто година штокавски дијалекат као заједнички књижевни језик. Истина употребљавају два изговора — екавски и ијекавски и два писма ћирилицу и латиницу, али то не негира чињеницу да је тај књижевни језик јединствен по гласовима, акценатским, обличким и синтаксичким особинама”. Знаменитом граматичару српскохрватског језика Т. Маретићу, колико нам је познато, ипко није чинио приговоре на констатацију да је језик Хрвата и Срба јединствен, изнету у великој *Gramatici i stilistici hrvatskog ili srpskog jezika* (Zagreb 1899, стр. 4), која се сматрала еванђељем норме овога језика и најбољим делом своје врсте код нас — бар до 1963. год., када је за општекултурне потребе и потребе универзитетске наставе Матица хрватска спремила њено III издање, у коме (на стр. 14.) такође стоји да је хрватски или српски књижевни језик јединствен.

Нико, наравно, због тога, ни с каквим основом, није ни могао приговорити ни Т. Маретићу ни другим појединцима који су тврдили и тврде да је књижевни језик Хрвата и Срба јединствен, тј. један исти — и за нас, дакако: по граматичким елементима које наводи проф. Љ. Јонке. На јединство тих елемената, тј. на истоветност гласова, облика, акцената и синтаксе књижевног језика, једном речју — на јединство граматичке структуре његове код Срба и Хрвата мислили су и учесници новосадског договора када су ово појединачно износили у својим оценама језичке заједнице наших народа и када су то унели у Закључке договора. Према томе, данашње доказивање да тај језик „јесте један али није јединствен”, којим се жели поткрепити мишљење о потреби за ревизијом новосадског договора или се пак настоје доказати некакве умишљене унитаристичке тенденције оних што и данас тврде да је књижевни језик Хрвата и Срба јединствен, — није ништа друго већ софизам, јер се придеву јединствен даје значење у коме он није употребљен, нити се употребљава када се њиме дефинише заједница књижевног језика Срба и Хрвата. Свако, ваљда, зна да се ту,

репимо, јединствен не употребљава у значењу изврстан, које му се у Речнику Матице српске и Матице хрватске даје на првоме месту, а ни значење — потпуно једнак, без икаквих разлика. Придев јединствен у томе значењу не би се могао употребити уз везу речи *књижевни језик*, ни када се она односи на овај наш, српскохрватски, ни на било који други језик, па ни на језик само једне културне средине, а у крајњој линији ни на језик једног писца, јер ни тај језик није свакад у свему једнак. И појединци за означавање истог појма често употребљавају различне речи, а од више стилских обрта за казивање исте мисли, исте слике — некад употребе један, а некад други тај обрт. Иако је ово сасвим познато тако да није потребно наводити никакве доказе, ми смо били принуђени да то доказујемо, и на примерима (у Летопису Матице српске, књ. 403, стр. 99—100 и поново опет у Летопису, књ. 404, св. 2—3, стр. 325—326).

Занимљиво је, што се значења придева *јединствен*, као карактеристике заједнице језика Хрвата и Срба тиче, указати и на мишљење најмлађих а већ познатих загребачких лингвиста, између којих један каже: „хрваткосрпски, односно српскохрватски један је и јединствен народни језик по својему супстрату“ (в. *Jezik*, годиште XVI, стр. 5). Занимљиво је прво што се и из ове констатације јасно види да се *јединствен* као одредба српскохрватског језика употребљава у значењу један исти а не: у свему једнак, јер свако зна да су говори нашег језика, по много чему међусобно различни. А још је занимљивије што се и од овога и од других лингвиста те средине чешће истиче да је језик Срба и Хрвата, као скуп њихових народних говора јединствен, али није такав као књижевни језик. Тачно је, међутим, да је доиста ово, и овако и онако, један исти језик. Али су разлике између народних говора, између појединих дијалеката, и овога као, по правилу, и других језика несравњено веће од оних које налазимо у књижевном језику. И не би се, штавише, како смо то и на почетку истакли, ни могло говорити о јединству књижевног језика Хрвата и Срба када би у њему било онако уочљивих разлика какве су разлике у језику његових дијалеката. Управо је излишно указивати на несравњено веће разлике између народних говора једне дијалекатске обла-

сти и језика културне комуникације центра који се налази у истој тој области, између језика дијалекатске области Загреба, рецимо, и језика књижевности и културе која се развија у овој граду, на једној страни, односно између језика непосредне околине Београда и језика образованих слојева друштва и књижевности тога нашег књижевног и културног центра, на другој. То је свакоме довољно познато, познато је јамачно и лингвистима на чијим се неоснованим тврдњама задржавамо. Али они ипак не зазиру од њих, јер заједницу језика не могу порицати, а заинтересовани су да издејствују признање разлика у књижевном језику, на основу којих се може па, по њима, и мора говорити о два језика, ако не научно, а оно бар „политичко-јуридички (конституционално)”.

Тек после III издања велике Маретићеве Граматике, дакле, после 1963. а најиме, како рекосмо, тек 1964. почиње се говорити о варијантама тога језика*, о којима се доиста и може говорити, али само као о варијантама у стилу и речнику, које, дакако, имају једнаку књижевнојезичку вредност, потпуно су равноправне, разуме се. Али ми не можемо наћи оправдања захтеву већине данашњих загребачких лингвиста да се према тим варијантама треба односити као према посебним језицима, када су

* Љ. Јонке (у *Jeziku*, св. 5 за 1968—69, стр. 131) каже, истина, да је он о варијантама писао 1960, у шта нема разлога не веровати. Али зато што нам је то промакло, жалимо што није рекао и где је тада о њима писао, да бисмо могли накнадно прочитати. Штета је што ово није учинио и због тога што су неки други лингвисти тврдили да су они први „открили” тзв. варијанте. И сада не знамо тачно коме припада заслуга за њихово откривање. А нама је, да поводом тога кажемо, познато да је и знатно раније, већ у Анкети Летописа Матице српске, помињана варијанта. У своме прилогу тој Анкети проф. А. Белић, нпр., дословно каже: „Познато је да је отклоњена и помисао која је покретана у Загребу непосредно пре рата, о претварању тамошњег језика у једну врсту варијанте књижевног језика измењеног под утицајем локалног народног говора, варијанте која би се могла прогласити према потреби и за засебан књижевни језик” (в. Летопис, књ. 372, стр. 235). И управо због тога што је у овоме цитату јасно истакнуто с каквим се циљем говори о варијантама једног језика, ми смо и зазирали од тога термина, па смо, када смо недавно у Нашем језику (књ. XIV, н. с. стр. 195—226) писали о томе проблему, као и раније у дискусији (на V конгресу југословенских слависта у Сарајеву септембра 1965.) — место варијанте (лексичке и стилске) употребљавали реч разлике, која је и много јаснија и много одређенија, и за јединство нашег књижевног језика, у које ми још увек верујемо, безопаснија, већ по томе што се говори о разликама у језику, а не о варијантама језика.

то само стилско-лексичке варијанте једног језика који има исти граматички (фонолошки, морфолошки и синтаксички) систем. Још мање се може схватити како појединци тврде да неидентификовање стилско-лексичких варијаната једног истог језика с посебним језицима значи оспоравање уставом загарантованих права појединим од народа који се тим заједничким језиком служе. Исто су нам тако несхватљиве и тврдње које се износе у круговима ових лингвиста да су хрватски и српски, мада знанствено један исти, политички и уставно — два засебна језика. Такве констатације последњих година често слушамо од појединаца и читамо их написане у дневним листовима и у стручној литератури, у популарно-научном загребачком часопису *Jezik*, нпр. (в. бр. 1 за год. 1968—69, стр. 4—5). Овде из пера једног млађег лингвисте.

А и најстарији и најпознатији међу тим лингвистима такође тврде да „политички и законски“ варијанте „ваља третирати као књижевне језике с потпуно једнаким правима“ (*Jezik*, год. XVI, стр. 72). Варијанте као варијанте, разуме се, нико равнман и не третира друкчије већ као у свему равноправне“. Али је овде у вези с варијантама потребно рашистити једно питање, управо не једно већ више њих. Неколико редака испред овога на истој страни истога часописа и исти лингвист (Љ. Јонке) каже да називи за језик — хрваткосрпски и српскохрватски не значе исто, већ хрваткосрпски означава ијекавску варијанту хрваткосрпског језика, како се она развила претежно у Хрватској, а српскохрватски означава екавску варијанту књижевног језика како се она развила претежно у Србији“. По овој логици, а и по стилизацији овога навода, нико ко не говори екавски свој језик не би могао звати српскохрватским, а сви би га ијекавци морали звати хрваткосрпским. „Дакako“ продужава Јонке, „постоји и истозначност тих двају назива. Али премда ијекавски и екавски тип књижевног језика називамо с лингвистичког гледишта варијантама, ипак те варијанте у научној и стручној употреби извршавају у потпуности функције књижевног језика“. Прво, за овога лингвисту, хрваткосрпски и српскохрватски у почетку реченице не значе исто, а на крају реченице су, насупрот томе, истозначни. За нас међутим, српскохрватски и хрваткосрпски, као два лика једног

истог термина, значе управо исто. Али ми термине ијекавски и екавски као ознаке двеју варијаната не можемо поистовећивати са ознакама хрватска и српска варијанта. То сигурно не може ни други нико ко познаје српскохрватски језик и његова наречја. Ми то познавање не споримо наравно ни загребачким лингвистима, па ипак они идентификују ијекавску са хрватском варијантом, а екавску са српском.

И не само то него би хтели да тамо где инсистирају на два варијантама, хрватској и српској, увере неупућене читаоце да је језик у Босни и Херцеговини и Црној Гори тешће повезан с језиком у Хрватској него с језиком у Србији. Љ. Јонке, који у другој прилици, кад му затреба да истакне право свакога народа на свој језик (као да неко то право у социјалистичкој Југославији доводи у питање!), доказује како поред хрватске и српске постоје и друге две варијанте — босанско-херцеговачка и црногорска (в. о томе ниже) — у своме 20. Разговору о језику у загребачком *Vjesniku* он дословно каже: „Можемо, наравно, поћи и даље, па истакнути велику повезаност књижевног језика у Хрватској с књижевним језиком у Босни и Херцеговини и Црној Гори, без обзира какво национално име носи тај језик”. А неколико редова ниже наставља: „Нешто је друкчије са српским књижевним језиком екавскога говора. Он је потекао из војвођанско-шумадијских народних говора који су такође новоштокавски, али је и лексички и термилошки и гласовно прилично различит од хрватскога ијекавског књижевног језика”. Гласовно се, међутим, разликује само по томе што је екавски, а не ијекавски. А ако се узимају у обзир лексичке и термилошке (ми бисмо рекли лексичке, посебно термилошке, јер терминологија иде у лексику — М. С.) разлике, онда ће језик у Босни и Херцеговини и Црној Гори бити неупоредиво ближи ономе у Србији него језику у Хрватској. То Јонке као да заборавља, па изузетан значај придаје изговору, и изговор, ијекавски бар, назива језиком. То је нешто ново у нашој науци, као што је ново поистовећивање хрватске, загребачке варијанте с ијекавском, што други неки загребачки стручњаци још одређеније чине. Један Јонкеов ученик и следбеник у својој поновљеној критици Речника двеју Матица (у загребачкој *Kritici* бр. 5, стр. 124) дословно каже: „Књижевни језик у Хрвата

и Срба није јединствен — како неки, свим чињеницама у пркос, тврде — него се остварује у двије основне варијанте у једној ијекавској или западној, загребачкој или хрватској и другој екавској, источној, београдској или српској". Ови стручњаци губе из вида колико Срба говори ијекавским наречјем и колико је српских писаца од Вука, Љубише и Његоша, преко Јове Илића, преко А. Лазаревића (у неким приповеткама), С. Матавуља, А. Шантића, С. Поровића, П. Кочића, до Б. Попића, М. Лалића, па и до најновијих београдских ијекаваца, писало и пише ијекавским наречјем.

А шта да кажемо о тврђњи загребачких лингвиста да су српски и хрватски, иако знанствено један — политички, правно и уставно два језика када се зна да ни наш устав, ни наша политика, бар досад, ту ништа нису мењали од научно утврђених чињеница. У садашњем нашем, још неизмењеном уставу, где се помињу језици наших народа изрично се, штавише, говори о српскохрватском, односно хрваткосрпском — дакле о једном заједничком, а не о два посебна језика. Што су се раније у законодавним телима помињали српски и хрватски посебно — ништа није необично, јер су то скраћени, иако недовољно адекватни, називи једног истог језика. То је овде чињено као, по њекад, и у другим областима нашег културног и јавног живота пре него је питање расправљено у стручно и научно квалификованим телима — на Новосадском састанку и касније на састанцима лингвистичке комисије за правопис, чије су чланове именовале најпозваније, нешто раније означене, научне и културне установе овлашћене за то — не само од доносилаца новосадског договора већ и од великог броја научних, книжевних и јавних радника, који су Новосадске закључке прихватили и потврдили својим потписима (Закључци са именима њихових доносилаца и накнадних потписника објављени су прво у свесци Летописа Матице српске за јануар 1955, где се могу и ауторизовани стенограм дискусије учесника, и где се могу проверити сва мишљења о појединим дискутованим питањима). А ти су управо лингвисти, свакако онда најквалификованији, како ћемо нешто ниже видети, те скраћене називе означили као неадекватне.

Ако тачно схватимо констатацију према којој су хрватски п српски — политички два посебна језика, ми ни то не можемо прихватити јер ниједан политички форум у нашој земљи, опет ћемо рећи — бар досад, томе није дао никакву санкцију. Напротив, када су представници неколико институција и организација у Загребу изишли пред јавност са захтевима какве данас постављају поменути хрватски лингвисти, тј. са *Декларацијом о називу и положају хрватског књижевног језика* и када се појавио њом инспирисани *Предлог за размишљање* једног броја београдских књижевника, — ти су захтеви наишли на неодобравање и у политичким телима и у народу. А неприхватање у тим актима изнетих ставова не може се никако оквалитификовати као тежња да се ограничи било чија национална права, како су то прво индиректно говорили, а сада и сасвим одређено и изричито тврде они што имају те ставове.

Ови се позивају на демократичност и на самоуправљачко право да у тим и таквим стварима одлучују они којих се оне тичу. Ни ми, наравно, нисмо противу тог права. Али је свима нама познато, цела јавност наше земље зна како су масовно негативно оцењени сада споменути акти, управо у срединама којих се тиче оно о чему се у њима говори. Ко се тога добро не сећа, ми га упућујемо на дневну штампу из дана када су они обелодањени. На ту штампу, у првом реду на загребачки Вјесник друге половине месеца марта (ожујка) и првих дана априла (травња) 1967. упућујемо и оне што су, после врло кратког времена, заборавили оцене јавности и њезине дефиниције Декларације о називу и положају хрватског књижевног језика, па сами кажу да сада већ у пракси спроводе оно што су Декларацијом мислили тражити када су с њом изишли пред јавност (Види новински извештај с Годишње скупштине Матице хрватске држане 22. XI, 1970. и у томе извештају реч дотадашњег председника Матице).

И што је најзанимљивије, они то једино сматрају прогресивним, а неслагање с њима им је назадно. И ово тако често истичу да бисмо и ми скоро поверовали у то. Још да и у својој средини не чујемо каткад врчања „прогресиваца“ који се на сличан начин јадају: како је лепи српски језик угрожен од пенетра-

ције хрватизама у њега, како и тај језик и цела српска култура само губе од тога и како ће пред праведним судом народа одговорати они што су криви за то. Али ови, чини нам се, нешто коректније (или су бар бојаљивији, па то не износе јавно), кривце траже у својој средини, а не било где другде. И ми у таквом ставу не налазимо ништа прогресивно, уколико се прогресивност није преобратила у своју супротност.

Истих оних дана када се о Декларацији врло много и са оштрим осудама говорило средн смо се с изјавом једног загребачког књижевника, који каже да је управо он један од састављачка декларације и да и поред осуде на коју је она наишла, остаје у уверењу да су хрватски и српски два посебна књижевна језика.

Кад смо то прочитали, јавила нам се мисао да проверимо с колико права тај књижевник ово, ово друго, хтели смо рећи, а не оно прво — говори. На дохвату руке нам се нашла књига *Hrvatska proza* (Antologija jugoslovenske književnosti II) у избору истог овог књижевника из 1956. г. Ту је он уврстио и једну своју причу, у којој, на стр. 397—398 ове антологије, читамо с почетка:

„Било је то једно од оних посланјеподнева, које југо натрпа облацима, раздере топлим дахом и пријети се не престано кишом, која, на концу, ипак не падне, тек ту и тамо росне, кане по која капљица. Све је влажно и меко, а на улицама управо никога нема...

Тако је почео у себи самом описивати ово посланје подне, да би се осјетио стварним, да би савладао своје мисли што су га читава просврдлале. Потпуно беспомоћан је остајао након тог покушаја, и тада му се открило да он то не описује ово посланје подне, већ обнавља негдје прочитани начин описивања.

Прилазио му је влажан шум мора, оћутио је како се у њему јавља немир ради набујалости валова, ради неба које је потпуно пало на земљу. Како да то каже? Да ли су ту довољни само гласови? Покушао је шапатом отворати ријечи:

Мене нема; већ давно ми је море лице украло, а пјене, бијелином, у вјетру, згуснуше моје дане. Мене нема, мене нема...! Моје ухо у простору зиба своје бдење; носим влагу дана негдаје обалама, оком сред дубина...

Празно; ништа се није рекло! Још увијек његови властити кораци за њим. У њихову ритму је заборавио на ову малу епизоду. Размишљајући о размацима између удараца корака, сјетио се Емпедокла: „Био сам дјечак и дјевојка и птица и нијема риба, а сад ево лутам међу смртницима...”, онда се сјети онтолошког доказа божанства, интериера катедрале у овом граду, неке дјевојчице која се исповиједала и коју је он ослушкивао; затим се сјети себе у дванаестим годинама, своје учитељице... И на концу све се то повеза ријечима човјека с којим је прије разговарао на улици. Растворише се у њему простори којима је живио као младић. Заборави на све око себе и препусти се том сну. Ту је све било затворено у кретњама, свијетлу и мирису. Ништа се црна није отварало, ма куда се год кретао, нигдаје није наилазио на прекиде...”

Мислим да ће се свако с нама сложити да би прича могла стајати и испод имена било којег српског писца који пише ијекавски. Наипах смо, истина, у ове две странице текста на једну једину реч *оћутјети*, која је мање распрострањена у српским него у хрватским културним центрима, али глагол *ћутети*, односно *ћутјети*, и с њим сложени *оћутети*, ијек. *оћутјети*, налазимо и у српских писаца: у Српским народним песмама чак:

А Никола скочи од дората док оћути (тј. чулима осети, чује) јеку од Голеша (Вук Караџић I, 18, 1903); Знао је увијек да оћути, гдје ко крсно име слави (Српски етнографски зборник XI, 146, 1908); ... да вам хладка Сербъ оћути слатка (С. Милутиновић Сарајлија, Тројесестарство, 129); Шћаше кроз моја уста бесједити и твоје ухо и срце склонити и надахнути да их чујеш и оћутиш (С. М. Љубиша, Приповијести црногорске и приморске, 223, 1875); У души сам велику премјену оћутио не знам ни сам какву (П. П. Његош, Луча Микрокозма, 132); Да л' њено срце ћути исту слад (Б. Радичевић, Песме, Нови Сад 1910, 412); У дну груди ћути м топле звуке и злат-

нијех птица распјевана јата (А. Шантић, Под маглом. Београд 1907, 47); *Мара је неколико пута нагонски коракнула напред да их растави, ћутећи у себи бол понижења и распламентеле љубоморе* (В. Петровић, На прагу, Земун-Београд-Панчево 1913, 446); *Он ћуту додир неког тајног крила* (Св. Стефановић, Антологија Б. Поповића, стр. 162). А с друге стране, у наведеном тексту из овога хрватског писца на самом почетку његове приче налазимо глагол *осјетити се* (исп. тамо: *Тако је почео у себи самоме описивати ово послуже подне да би се осјетио* стварним). Из овога што сад рекосмо можемо извести два закључка — први: ни *оћутио је*, само за себе, не би могло бити баш поуздан доказ да је аутор ове приче хрватски писац и други: ни хрватски писци не употребљавају само *ћутјети* и *оћутјети*, већ и *осјећати* и *осјетити* у истом значењу, нити бисмо прве глаголе у речнику, рецимо, могли означити да су само хрватски, нити друге да се употребљавају само у српским срединама.

И немогуће је да овоме хрватском писцу није, као и нама, јасно да је језик којим он пише, супротно ономе што тврди, исти с језиком којим пишу српски писци. Он мисли само да ће бар некога убедити у оно што каже, јер му је то потребно из неких других разлога, а не ни да би осигурао културну равноправност наших народа, коју, по њему и његовим једномишљеницима, угрожава околност што имају заједнички језик.

Настојање да се стварање језичког јединства Срба и Хрвата представи као дело њиховог заједничког непријатеља

-Ипак, овај књижевник, који је у једној, допустићемо, посебној прилици, у време тешке осуде акта Декларације о називу и положају хрватског језика, супротно општем мишљењу, устврдно да су српски и хрватски два посебна језика, — у другој прилици признаје књижевнојезичку заједницу Срба и Хрвата. Ми бар тако схватамо констатацију тога писца према којој је Вукова концепција на прелазу у двадесето столеће потпуно победила у Хрватској, и теоријски и практично, па такво стање књижевног језика траје и до данас. Ту констатацију он је учинио у своме чланку *Pitanje hrvatskog književnog jezika*,

објављеном у бр. 13, на стр. 58—63, (1970) часописа за синтезу наука умјетности и друштвене праксе који с насловом *Encyclopedia moderna* излази у Загребу под широком редакцијом од по 8 чланова из Загреба и Сарајева, 7 из Београда, 2 из Љубљане, по три из Скопља и Титограда и три секретара редакције, а с главним и одговорним уредником проф. И. Супеком.

Стварност постојања књижевнојезичке заједнице Хрвата и Срба, коју писац констатује, а која је и старија и чвршћа него што је он приказује, нешто је с чиме се мора рачунати. И о њој треба водити рачуна при свакој помисли да се та заједница растури, поглавито с планом какав немају, истина, сви према њој данас нерасположени истомишљеници, али за какав, поред осталих, пледира и овај књижевник, а наиме да у основу књижевног језика Хрвата уђу сви дијалекти хрватски на којима је некада било књижевности, значи и кајкавски и чакавски, поред штокавских говора, што је апсолутно немогуће. Немогуће је било и пре узимања штокавског дијалекта за основу књижевног језика. То је јасно за свакога ко познаје законитости стварања књижевних језика, којима је, по правилу, у основи један дијалекат, онај, разуме се, који у датом тренутку има највише услова за то. Да је код нас уопште, а и посебно код Хрвата, тих услова највише имао штокавски дијалекат — одвећ је добро познато. Ми смо, уосталом, најглавније од тих услова напред навели и овде их нећемо понављати. Место тога ћемо истаћи да је једино могло бити и требало је, по нашем схватању, да буде мање ограђивања од кајкавске лексике (према чакавској су се лексикографи друкчије односили), иако је познато зашто су поборници штокавског дијалекта као основе књижевног језика избегавали употребу кајкавске лексике више него што је било нужно, на исти начин као што је Вук Караџић унеколико претеривао зазирајући од словенизама када је славеносрпски замењивао чистим народним језиком. И на једној и на другој страни, то се чинило у настојању да се што пре и што последније раскрсти са до садашњим стањем књижевног језика, које је замењивано новим. Али када је једанпут прошла опасност од враћања на старо, требало је да се мења, а свакако се унеколико бар и мењао, однос према кајкавској лексици код Хрвата. Уколико су се дуже повлачили захтеви да основицом књижевном језику буду

и друга два дијалекта (Подсећамо на схватање присталица загревачке школе, према којему би се задржавањем и чакавског и кајавског дијалекта у основици књижевног језика сви лакше задобили за општејугословенску језичку заједницу, а да и не говоримо о упорном залагању Франа Курелца, који је првенство давао чакавском, а уз то тражио и да старословенски језик хрватске редакције, заједно с чакавским, уђе у основицу књижевног језика, како би се некако, тим немогућим путем, остварила што шира словенска језичка заједница), — утолико се стварао јачи отпор код присталица чисте штокавштине и изграђивао се код њих штетан став који је лишавало заједнички језик Хрвата и Срба једног дела народног лексичког блага, и тим сиромашило њихову лексичку ризницу. Али се зато, мислим, не може окривљавати Б. Даничић, или бар не само он, и поред свега утицаја који је већ од доласка у Загреб имао на науку о језику и развитаку књижевног језика код Хрвата. И неправични су они данашњи лингвисти који му приписују избацавање кајавског дијалекта и кајавских књижевника из Рјечника Југославенске академије (в. загревачки *Vjesnik* од 4. I, 1969), јер он сам ту није одлучивао, већ је било много утицајнијих људи у Академији, мимо којих, и без којих, сам Даничић није могао одлучивати ни о физиономији Рјечника, који је свакако више његово дело него ма којег другог појединца (А ипак тамо има, ако и не много, кајавских речи, прво оних што су узимане из познатих кајавских речника, а и из покојег кајавског писца). Још су најнеправичнији ти лингвисти када тврде да је у томе речнику хрватска књижевност запостављена. Зар је тако нешто могуће тврдити о речнику у коме су у оној мери заступљене даалматинска књижевност, не само штокавска већ и чакавска, и славонска, и књижевност босанских фрањеваца, и дубровачка књижевност и народне умотворине, заједничке и Србима и Хрватима? А ако су Даничић и његови непосредни продужаваоци рада на Рјечнику мало узели писца XIX века, не само хрватских него и српских (ту срећемо Вука, Шулека, Његоша, Љубишу, Павлиновића, Милићевића, Панчића, Богшића и још где којег) — то никако не може бити замерка једном историјском речнику рађеном углавном на основу грађе из књижевности ранијих векова, као што је, и обрнуто, права

бесмислица замерати ауторима речника савременог језика што вису узимали и грабу из писаца далеке прошлости. Јасно је да се и једне и друге замерке чине само да се оправда некакво, нама бар, несхватљиво незадовољство стањем у језику и да се истакне некаква умишљена, а не постојећа неравноправност.

Овај незадовољник заједницом књижевног језика Срба и Хрвата — враћамо се писцу чланка (П. Шегедину) у часопису *Encyklopedia moderna* — у томе чланку, дакле, не негира заједницу књижевног језика Хрвата и Срба, али, супротно објективним оценама које су се о њој давале и дају се, и према којима су од ње само добиле и српска и хрватска култура, он тврди да је она штетила и штети култури хрватског народа. И не само то, него он налази кривим све и Србе и Хрвате који су допринели стварању те заједнице. А да би је обезвредио, па и компромитовао, он се с поградама обара на сва настојања и напоре, с једне и друге стране, да се заједница у књижевном језику Хрвата и Срба што више учврсти. Прво је под његов удар дошао познати *бечки договор*, који овај књижевник назива „једним или неколиким каванским разговорима“, што му, по нашем мишљењу, не би морало умањивати вредност, и за њега каже да је „послужио много више манипулативној политици него изразу самом“ (види цитирани број часописа *Encyklopedia moderna*, стр. 60). Али нарочито тешку, необјашњиву увреду наноси потписницима овога за културу наших народа значајног акта када се пита: „Каква је улога политике Бахова апсолутизма, као атмосфере у којој је настао бечки договор“? Он тим недвосмислено баца сумњу на доносиоце закључака бечког договора доводећи их у везу са Баховом политиком, која је, према томе, ишла за сједињавањем Бечу подјармљених и од њега обесправљених народа. Сасвим ново тумачење Бахова система према тим народима! Само га треба научно образложити. Нас интересује пита овај књижевник у односу на Бахову политику мисли о политици Хрватског сабора, који се могао састати тек после Бахова апсолутизма и који је одмах после пада тога апсолутизма на почетку шездесетих година, једно за другим констатовао да су српски и хрватски један исти језик, па затим тај језик назвао хрватским или српским, који се назив код Хрвата сматрао најаутентичнијим, зато научно најоправдајим,

и зато био код њих у употреби скоро пуних стотину година. Овоме је књижевнику свакако и то познато, или му бар би морало бити познато када себи допушта да с толико ауторитета говори о питањима за која, сам лојално признаје, није стручан. Њему очевидно није до тога да верно прикаже борбу око књижевног језика у Хрватској друге половине XIX столећа, него да компромитује идеју јединства књижевног језика Срба и Хрвата које он назива Вук-Даничић-Маретићевим концептом. А то, треба додати, није „концепт“ само ове тројице великих наших граматичара већ и П. Будманија, и В. Јагића, и А. Павића и Броза, и Ивековића, и Мусића, и Решетара, и П. Скока, и А. Белића, и Д. Боранића и Ст. Ившића — свих тих крупних, не само нашој већ и светској науци, врло познатих лингвиста, а дакако и страних научника, од којих ћемо споменути само тројицу, и то Немца А. Лескина и Французе А. Мејеа и А. Вајана, који су, поред осталог, на својим језицима писали и познате граматике заједничког језика Срба и Хрвата, и назвали их наравно именима која у себи садрже оба ова наша народна назива.

Шегедин тај концепт друкчије у истом чланку назива Куеновом језичком позицијом. И посебно се пита: „Зашто је смрт запребачке школе [а ту је школу од познатијих имена истрајно заступао једино књижевник и граматичар, загребачки каноник Адолфо Вебер-Ткалчевић — М. С.] и апсолутна побједа Вукових схваћања настала управо у периоду Куенове (Kučenove) власти“. И даље тврди: „Рјечник Југославенске академије, Брозов правопис, Маретићева Граматика (Маретић је, убацује аутор, уосталом Куенов заступник) и Броз-Ивековићев Рјечник рабају се у Куеново доба. И опет се пита: „Тко је Куен? Чији је он експонент и како манипулира Хрвате и Србе?“ Закључило би се, управо писац и иде на закључак — да су та дела, која чине част хрватској лингвистичкој науци, стварана као план Куенове противхрватске политике и да је Куен ишао на оно чему су тежили највећи патриоти међу Хрватима и Јужним Словенима, од илираца, преко оснивача Југославенске академије знаности и умјетности и загребачког свеучилишта, до младога покољења књижевника и научника на почетку 20 столећа. А осим тога, за схватања која су појавом набројаних дела победила борба није почела у Куеново време, него се она научним

путем водила већ од средине XIX столећа и стварно је пре Куенова доласка на власт решена у корист тих схватања јер су научни разлози, и научно јачих филолога, ишли у прилог њима. За победу тих схватања, рекли смо већ, још пре Даничићева доласка у Загреб, научно се заложно и онда млади и врло талентовани В. Јагић. Ко би се уосталом и усудио данас доказивати да је генитив множине на *-ах*, рецимо, који није имао никакве историјскојезичке подлоге, а ни ослоњаца у широкој дијалекатској употреби, икада могао добити преимућство над тим обликом који има најширу народну подлогу, или да скоро општераспрострањени самогласник *р* вокално не мора потписнути из употребе замену тога гласа са *ер* и *ар*, који се на одвећ уском простору употребљавају итд. А осим свега, нека од тих дела, Рјечник Југословенске академије, нпр., није само планиран, пропониран, а једним делом и израђен раније, већ је његов први том и штампан 1882 — дакле: годину дана пре доласка бана Куена на власт.

За нас је управо несхватљиво како се језичко јединство Срба и Хрвата може приписивати у заслугу Куену Хедерварију када се зна да је рад на њему почео и пре рођења овога озлоглашеног непријатеља наших народа и када је познато које снаге су радиле на њему. А зар би се, између осталог, могло десити да асло Куеново онако свесрдно прихвати цела плејада најнапреднијих књижевника хрватских с почетка XX столећа? Чудно је и како се може тврдити да „данас стојимо већ и пред смрћу Вук-Даничић-Маретићеве лингвистике, а стварност нас сили да прихватимо [писац говори као Хрват] српски књижевни стандард и српске лингвистичке концепције” (Encyclopedia moderna, бр. 13, стр. 63). А доста је тешко закључити шта писац хоће да каже реченицом: „Гледано повијесно, није ли Вук-Даничић-Маретићев концепт био само, пријелазна варка — како неки веле — да би се жедни превели преко воде и довели тамо где је славна Вукова максима и хтјела” (на истом мјесту). Верујем да то ни многим другима није јасно, између осталих ни многим од чланова великог броја уредника Модерне енциклопедије од преко 30 чланова, од којих знатном броју, бар ми претпостављамо, ништа није било познато да ће се објавити на њеним ступцима један чланак ове садржине, у којем многе констатације стоје у

вапијућој опречности с историјским чињеницама и логиком која на њима почива.

Окривљавање режима, институција и појединаца за настојања да свој тип књижевног језика наметну другим и вредност доказа за то

Нас не изненађују приговори да је Београд у Краљевству Срба, Хрвата и Словенаца, односно у Краљевини Југославији, и у језику настојао штогод силом власти наметнути Хрватима. Али је претерано окривљавати другу страну што је прекршила бечки договор неусвајањем ијекавског изговора за књижевни језик, који је тим договором препоручен као заједнички и за Србе и за Хрвате. То проф. Љ. Јонке тврди у своме говору на годишњој скупштини Матице хрватске 22. нов. 1970., који је у целини после објавио у сталној рубрици Разговори о језику загребачког Вјесника (в. бр. од 15. II, 1971).* Ученици бечког договора су се доиста изјаснили за ијекавски изговор у заједничком књижевном језику у првом ставу 2. тачке тога акта, где су изложили и зашто му дају првенство. Али су они у другом ставу исте тачке додали: „Ако ли когод из којег му драго узрока не би хтео писати овијем нарјечјем, ми мислимо да би и за народ и за књижевно јединство најпробитачније било да пише једнијем од остала два нарјечја, којијем му је воља, али само да их не мијеша и не гради језика којег у народу нема” (Узето из III-ће књиге Граматичких и полемичких списа Вука Стеф. Карацића, камо је пренесено из Гајевих „Народних новина”, бр. 76. за 1850).

Ми овим не правдамо никога за то што је у замени гласа њ створено двојство у заједничком књижевном језику, него пре бисмо тим хтели указати на далековидост доносилаца бечког договора и на њихово увиђање да неће бити могуће једним актом изменити оно што је дубоко ухватило корена у књижевности.

За нас је разумљиво и што је један од потписника бечког договора (И. Мажуранић), као одговорни државни функционер

* Штампане ове свеске *Нашег језика* закаснило је за неколико месеца!

(шеф Дворске канцеларије) у оним приликама био принуђен да доноси одлуке против правописних одредаба тога договора. Он је као такав 1862. донео акт о забрани, поред осталог, и двојаког писања *џ* на начин који је предвиђен бечким договором, тј. као *ије* и као *је*.

Потпуно нам је разумљиво што су Вуков чланак *Срби сви и свуда*, из Ковчежића од 1849, и његово убрајање свих штокаваца у Србе с правом створили подозрење код Хрвата, и што је то код њих изазвало реакцију и отпоре противника Вукове концепције књижевног језика, која је ипак победила. Али томе није крив Вук, него стање науке Вукова времена. Ми знамо и да је Вук ишао на усвајање ијекавског изговора, рецимо, и код Срба, и тражио да се и код њих *х* пише свуда где му је по етимологији место, поред осталог и да се тако Срби приближе својој браћи римског закона, мислећи при томе на Хрвате. А идеал му је био да се обе наше азбуке тако уреде да се без тешкоћа свака књига може пренети с латинице на ћирилицу и обрнуто (в. Вуково писмо В. Бабукићу. Грам. и полем. списи Вука Ст. Караџића, књ. III, стр. 220). Али ми у томе не видимо никаква разлога да се сумња у некакве планове В. Караџића који би у било коме погледу шкодали књижевности и култури хрватског народа.

А приписивати недобронамерност бечком договору због тога што су његови учесници мислили, па то и у текст договора унели, да су Срби и Хрвати један народ — у најмању је руку неоправдано. Најстроже оцењујући ми то можемо назвати заблудом, заснованом на уверењу да једним језиком говори само један народ, и неразвијеношћу науке у то време, тек бечки договор, и поред тога, за нас остаје значајан датум у културној историји и Срба и Хрвата.

Мање таквим уверењем, а више романтичарским заносом може се сматрати мишљење ентузијаста с почетка двадесетог столећа, којих је било и међу Хрватима и међу Србима. Ови су се, нарочито после ослобођења балканских народа од Турака, пред први светски рат, и у току њега, заносили уједињењем југословенских народа, који ће тим постати јединствени — веровали су и жарко желели ти ентузијаста, којима је припадао и српски књижевни критичар Јован Скерлић, чије се мишљење

о предности екавског наречја над ијекавским стално истиче као неки општесрпски грех наметања екавског изговора ијекавцима. Јован Скерлић, иако јача индивидуалност, био је само појединац, без икакве власти да екавски изговор наметне Хрватима. А он је, ваљда, имао право расписати у своме листу (Српском књижевном гласнику 1913—1914) анкету о било коме сродном питању, па и анкету *Источно или јужно наречје*, и у тој анкети заступати напред изнето мишљење. Ми морамо рећи да се неки његови докази у корист сопственог мишљења уопште никада нису могли одржати, а неки опет, као што је први од наведених, садржан у констатацији „бројем већи и културом јачи део српскохрватског народа говори источним наречјем” — поред тога што је неукусан апсолутно је нетачан — да о другим његовим доказима и не говоримо. Ја лично Скерлићево гледиште о потреби елиминисања једног од два књижевна изговора и једне од двеју азбука ради чвршћег јединства два народа и ради јединства језика никад нисам прихватао. А своје схватање о томе изложио сам на новосадском договору. Кога оно интересује наћи ће га, као и остала мишљења, којих је на томе договору било много више супротних Скерлићеву — у *Летопису Матице српске* за јануар 1955. на 51, 52. и другим страницама ове свеске часописа. Али зар је Скерлић био једини од 32 учесника у његовој анкети који се залагао за једно и то екавско наречје као књижевно. Имао је он међу учесницима у тој анкети више једномишљеника и с још бесмисленијим образложењима, нарочито међу књижевницима, и српским и хрватским, и међу политичарима, мада их је и међу овима, и међу једним и међу другима, било, наравно, и за јужно наречје. А није случајно што су скоро сви ондашњи лингвисти, и српски и хрватски (и Маретић, и Новаковић, и Скок, и Решетар и Белић), заступали мишљење да оба изговора треба да остану књижевна. То није случајно, кажемо зато што су лингвистима познате језичке законитости и историјске условљености у стварању књижевних језика и промени њихових структура. Напомињемо да се Скерлић том приликом и код многих Срба лоше препоручио зато што је предлагао да, заузврат, у накнаду за ијекавштину, Срби жртвују ћирилицу, а прихвате латиницу.

Ми нисмо судије да одмеравамо кривице Ј. Скерлића због идеје о свођењу две наше азбуке на једну — латиницу и два изговора, опет на један — екавски изговор и напредних писаца који су ово после Скерлићеве анкете у пракси примењивали, писаца, рецимо, Хрвата као што су били: А. Б. Шимић, М. Крлежа, Г. Крклец, Т. Ујевић, А. Цесарец и други, који су почели да пишу екавски — свеједно је да ли су то чинили подстакнути Скерлићевом идејом или по сопственој иницијативи, без везе с њом, или пак оних Срба што су своја дела штампали латиницом (због бројности њихове не можемо их посебно набрајати). Ми бисмо ослободили сваке одговорности — и Скерлића и писце који су се показали спремним да се одрекну било свог изговора, било свога писма, јер је не налазимо ни код првог, ни код других и трећих. Али ни у ком случају кривица Скерлићева због предлога о трампи ијекавштине за ћирилицу, ако је у томе неко налази, није већа од кривице оних који су ту трампу вршили, који су, тј., код Хрвата писали екавски и оних што су код Срба своја дела штампали латиницом. Ми лично, да поновимо — за ту трампу никада нисмо били, нити је препоручивали, него смо и раније били и сада смо за слободан избор и писма и изговора, и за слободу избора свих начина изражавања допуштених нормом српскохрватског, одн. хрватскохрватског језика.

*Једнодушност у прихватању двочланог и
повратак на једночлани назив језика*

Данас се многи и лингвисти, а не само књижевници, како сами кажу — ради остварења права народа, залажу за посебне називе језика. А нама се чини да би, напротив, називом заједничког језика посебним именима, *хрватским* и *српским*, и обавезивањем Срба, рецимо, у Хрватској да свој језик називају хрватским и Хрвата у Србији да језик којим говоре зову српским — и једни и други били лишени права да матерњи језик зову својим именом. У називима *српскохрватски* и *хрватскохрватски*, међутим, свакоме је Србину и сваком Хрвату, ма где живео, обезбеђено право о коме се говори да је угрожено. Па и по томе ови сложени називи имају преимућство над простим.

Интересантно је у вези с тим скренути пажњу на чињеницу да је и већина оних што се данас залажу за посебне називе до недавна друкчије мислила. Ово не закључујемо само на основу тога што су неки од њих говорили на Новосадском састанку већ и по ономе што су раније писали. У своме прилогу анкети Летописа МС (књ. 373, стр. 361). проф. Љ. Јонке, нпр., каже: „Расправља се међу осталим и о службеном имену нашега језика, па се приговара називу хрватски или српски језик, какав је у Хрватској уобичајен већ готово стотину година. Тако се наш језик зове у Хрватској, не само у научним књигама, него и у школи и у школским сведоџбама. Свакако је та пракса у Хрватској боља од праксе у Србији и Црној Гори, у којој се наш језик и у школи и у школским сведоџбама зове само српски језик. Зар не мислите да би хрватским ученицима у Србији било милије када би им се наставни језик звао српским или хрватским језиком, па ако хоћете и српскохрватским језиком, што је сасвим свеједно”. Он се на овај проблем осврће и на новосадском састанку и, с разлогом свакако, замера што се после рата у називу Института и у наслову уџбеника у Београду, као и у школским сведоџбама у Србији и Црној Гори, заједнички језик Срба и Хрвата зове српским језиком. Врло је занимљиво поредити сада то мишљење овога загребачког лингвисте са његовим данашњим схватањем о истоме питању, које је он изнео у једноме од својих Разговора о језику у загребачком Вјеснику у вези са закључцима лингвиста Босне и Херцеговине донетим на Сарајевском симпозијуму о питањима српскохрватског књижевног језика, на коме су учесници, сасвим исправно по нашем мишљењу, одлучили, између осталог, да се тај језик и даље зове српскохрватским, односно хрваткосрпским језиком. Проф. Љ. Јонке у вези с тим каже да је то одвећ круто решење, лишено демократичности, зато што, поред препоручених, не оставља слободу употребе и назива (за језик): хрватски или српски, српски или хрватски, хрватско-српски, српско-хрватски, хрватски, српски, тј. слободу напоредне употребе свих тих назива — равно 8 њих на броју.

Да и не постављамо питање да ли је проф. Јонке за слободан избор било кога од тих назива за језик у својој средини, него да се запитамо да ли је он, као лингвист, игде другде у сво-

јој науци нашао толико термина за један исти појам и не би ли напоредна употреба толико назива овде довела до апсурда да се не зна ни који је и какав је то језик што има толико назива, од којих свако може, како му се прохте, узимати који хоће.

На Новосадском састанку Јонке није био једини учесник који је осуђивао употребу назива за наш заједнички језик из кога би се могао извести закључак да је то језик само једног народа. И већина других учесника, како из Загреба тако и из Београда, на томе је састанку износила исто мишљење. Проф. М. Храсте је, штавише, у својој речи казао да је нетактично било један уџбеник после ослобођења назвати Граматиком српског језика, као што, додао је овај хрватски лингвист и свеучилишни професор, не би било правилно да смо ми у Загребу 1947. издали Граматику хрватског језика (в. о томе Летопис МС, књ. 375, стр. 38, 41. и 102). Ми немамо потребе да овде наводимо речи претежне већине учесника на Новосадском састанку којима је онде изражавано исто мишљење. Место тога ћемо упутити на речи ондашњег секретара Матице српске М. Хацића, које читамо у истом броју овога часописа (на стр. 96), а којима он обавештава новосадски скуп да су пре овога састанка језички стручњаци с обе стране, које су Матица хрватска и Матица српска именовале за главне уреднике заједничког Речника књижевног језика без много расправљања одлучили да се новосадско његово издање назове *Речником српскохрватског*, а загребачко *Рјечником хрватско-српскога књижевног језика*. А међу тим првим уредницима овога речника са хрватске стране били су управо проф. М. Храсте и Љ. Јонке.

Скоро потпуна једногласност у схватању да за службени и научни назив нашег језика треба узети двочлани термин, који у себи садржи и хрватску и српску ознаку објашњава се аверзијом према једночланим називима, само хрватски или само српски (језик), проистеклом из наређења усташких власти у Хрватској и квислиншких у Србији за време II светског рата, према којима су се само овакви називи смели употребљавати.

И јасно је свакоме да двочлани називи нису наметнути ни од омраженог режима старе Југославије (како чујемо гдекад у данашњим дискусијама и полемикама), ни од било каквог другог режима, него су се они наметнули својом адекватношћу

појму који означавају. За нас је, а свакако и за све друге стручњаке, то потпуно јасно. Дакако, тиме се ни Хрвати ни Срби нису лишавали права да свој језик у свакидашњој употреби називају посебним народним именима. Али не треба заборавити да је „назив српскохрватски, односно хрваткосрпски службени и научни назив за тај цјеловит језик”, како је говорио и писао и проф. Јонке још и 1967 (види загребачки *Jezik*, год. XIV св. 2, стр. 34). Ниуколико неизмењена та констатација за нас остаје у пуној важности. Проф. Јонке је, међутим, две године касније нешто модификује и каже: „Премда је добро да у службеној, а претежно и научној употреби језик називамо сложеницом од оба два дијела (хрваткосрпски, српскохрватски) ипак по природном праву морамо заштити у свакидашњој употреби и народни назив за језик (хрватски, српски)” (ово сад опет у *Jeziku* за год. 1968-69, св. 3, стр. 72, у чланку *Актуелна језична питања данас*). Али наскоро видимо и даљу еволуцију у промени назива језика; у наслову часописа *Jezik*, чији је Јонке главни уредник онда био, мења се поднаслов, и место досадашњег часописа за културу хрваткосрпског језика ова публикација опет постаје часописом за културу хрватског језика. А за овим долази Јонкеово, управо и Јонкеово, потпуно залагање за термин хрватски језик, не само као свакидашњи народни већ и као научни назив, што се најбоље огледа у одлуци Матице хрватске саопштеној на последњој годишњој скупштини, на којој је проф. Јонке изабран за њеног председника — да одустане од даљег рада на Рјечнику хрваткосрпског и да приступи изради Рјечника хрватског језика. Ми, наравно, немамо ништа против тога да о свим питањима која се тичу једног народа, па и о овоме, одлучује сам тај народ. А противу смо сваке могућности да се било коме то оспорава. И сматрамо да нико ни нама не може замерити што нисмо за решавање језичких питања код нас на исти начин и што остајемо, поред осталог, на најадекватнијем, и зато научно најоправданијем термину — српскохрватски језик, што смо за најшире слободе да се свако може служити изразом који му се највише допада — дакако у границама норме заједничког стандардног књижевног језика, што нисмо за посебно истицање у томе стандарду постојећих двојстава, као што нисмо ни за њихово прикривање. А још смо мање за продубљивање разлика

јер је то за нас у супротности с природним развјетком језика и с обавезама које смо примили на новосадском договору.

Колико је оправдано данашње истицање преимућства назива хрватски или српски језик?

Када већ говоримо о адекватности назива за заједнички језик Срба и Хрвата, задржаћемо се и овде на поређењу садашњег термина са другим једним називом који последњих дана као срећнији и, рекло би се, по њему, најсрећнији предлаже познати наш књижевник Мирослав Крлежа у интервјуу сараднику сарајевског *Svijeta* (од 5. II, 1971), ако смо управо тачно разумели шта он предлаже. Уз замерку не само новинару који га је интервјуисао већ и осталим његовим колегама и многим другима што непрестано понављају питање да ли је језик Хрвата и Срба један исти или су то два језика „када је ствар јасна као два пута два”, — Крлежа је ипак изложио своје гледиште. Само, ако је ствар јасна да је то један језик, како је Крлежа рекао у једној својој ранијој изјави, од које је сарадник *Svijeta* и пошао, ми налазимо сметњу потпуном разумевању његова гледишта прво у изјави: да он пише „хрватски, управо тако као што сви српски књижевници пишу српски”, а још више што препоручује да се приликом предстојеће промене устава питање назива језика врати у „предстање по уставном приједлогу из 1946., јер се непрестано понавља да су тамо стајала напоредо два назива за језик — српски и хрватски, као да су то два језика а не један. Али његов предлог да се у измењеном уставу наш заједнички језик „коначно појави под својим властитим именом, тј. да буде оно што јест х р в а т с к и и л и с р п с к и” — значи да он препоручује двочлани назив који је у Хрватској био у обичају пуних сто година, тј. од времена када му је прво Хрватски сабор дао тај назив шездесетих година прошлога века.

По значењу, по својој садржини, тај назив је раван називу хрватскосрпски, односно српскохрватски. Али овај последњи термин, у два обличка вида, има своје преимућство над термином хрватски или српски по својој јасности, па га је зато правописна

комисија, којој је било стављено у дужност да одабере најадекватнији термин за наш језик, и претпоставила осталим терминима, па и термину који сада предлаже велики хрватски књижевник, због тога што овоме, термину мислимо, смета његова двосмисленост, коју, и уопште, у језику треба избегавати. То сви лингвисти врло добро знају, а знају и књижевници, па и многи други. Термину хрватски или српски, који је као назив за наш заједнички језик имао много шанси да се између других двочланих назива одабере, претпостављен је назив српскохрватски, односно хрватскосрпски зато што први, поред значења у којем се подудара са овим последњим називом, било како употребљен, може имати и друго значење. Одређено: предлог књижевника (М. Крлеже) да се наш језик зове хрватски или српски може се схватити, и тако га, ваљда, и треба схватити, да се зове именом којим се у току сто година у науци често звао и који значи хрватски, одн. српски, тј. хрватски, који је и српски. Али се може схватити и да он предлаже да се наш заједнички језик назове или хрватским или српским (само једним од тих назива, а свеједно је којим). Ми смо, међутим, сигурни да се Крлежа не залаже за такав назив, којим би се, када би био узет хрватски — нашли повређени Срби, а на који ни Хрвати такође не би пристали кад би био назван само српским језиком. Али ако то знамо ми, којима је познат менталитет и осетљивост, боље рећи преосетљивост на та питања, и једних и других, — то сви не морају знати, па би такав термин за оне што ово не знају, био двосмислен. Искључиво због тога ми ни сада нисмо за њега, као што нисмо били ни онда када нам је било поверено да с осталим стручњацима, српским и хрватским, одаберемо термин за назив нашег језика који и лингвистички и практично има преимућство над другима.

Као врло занимљиво привлачи пажњу одскорашње истицање термина хрватски или српски за заједнички назив књижевног језика Хрвата и Срба и од стране неких утицајних лингвиста и најутицајнијих политичких лица у Загребу. У одговору на узнемиреност Срба у Хрватској у вези са заменом досадашњег термина хрватскосрпски термином хрватски језик и са увођењем неких ненародних, или одвећ архаичних речи у тај је-

зик, и њиховим питањем да ли ће они моћи да језик зову својим народним именом и да ли ће моћи да употребљавају неке народне речи које Хрвати не сматрају својима — и Љ. Јонке, као данас најпозванији језички стручњак оне средине, и другарица председник Савеза комуниста Хрватске — преи и раније у рубрици Разговор о језику бр. 20 у загребачком Вјеснику, а друга у своме излагању пред Извршним комитетом (према извештају у Политици од 13. II 1971. стр. 7, стубац 5) изјављују да нема места страховању ни због чега о чему се хрватски Срби интересују, јер су они народ и имају сва права као и остали народи, и истичу при том да је у питању један исти хрватски или српски језик. Проф. Јонке осим тога прича и историју овога назива, тачну уосталом: када је уведен и ко га је све употребљавао, и која дела о језику носе тај назив. Говори даље како тај назив 100 година није изазивао никакве сукобе, како је природан и равноправан (ваљда са називом српски или хрватски, који је Б. Даничић употребљавао у Београду). И ми овоме називу признајемо: и то што Јонке о њему каже и још више — његову адекватност, али само када се употреби на одређени начин. Но, будући да он, било како употребљен, може имати и другачије значење, тј. да је, како мало пре рекосмо, двосмислен, ми смо, искључиво због тога, када су хрватске колеге предлагале да тај назив у два лика (хрватски или српски и српски или хрватски) усвојимо, инсистирали на називу *српскохрватски*, односно *хрватскосрпски*, чији су ликови такође равноправни, а употребљени уз реч језик означавају само један појам, појам заједничког језика Срба и Хрвата.

Када кажемо да су хрватске колеге предлагале назив хрватски или српски језик, који би службено и у научним делима био обавезан, потребно је и детаљније рећи зашто тај термин није усвојен. Јонке сада (в. његов 39. Разговор о језику у Вјеснику од 23. II, 1971) каже да су они чинили предлог да се тај назив као најпогоднији усвоји. Ја сам, међутим, (у Летопису МС, књ. 372, стр. 142 и у загребачком *Jeziku*, год. III, стр. 104, а и овде мало пре), сада укратко истина, указао и на лингвистичку и на практичну неподобност тога термина, чију сам вредност иначе и раније признавао и сада признајем, и истакао преимућство касније усвоје-

ног назива хрватскосрпски, односно српскохрватски језик. Сам Љ. Јонке, који сада жали за називом хрватски или српски, и, жаљећи тако, каже да је он одбачен под притиском чланова комисије из Београда, — у своме прилогу Анкети Летописа МС рекао је за тај назив само да је оправданији од других, а на новосадском договору није нарочито инсистирао на њему, већ, природно, и он и остали загребачки лингвисти онде допуштају употребу назива који су они управо већ пре неколико месеци дали заједнички (с члановима редакције одређеним од Матице српске) планираном речнику, назвавши га унапред Рјечником хрватскосрпског, односно српскохрватског језика. Тако је Јонке у Новом Саду говорио: „Слажем се да се наш језик зове српскохрватски или хрватскосрпски (проредио М. С.) или у појединачној употреби на терену српски или хрватски” и даље: „Мислим да би, дакле, наш језик требало звати у службеној употреби, а и у научним дјелима именом које би садржавало обадва народна имена, дакле српскохрватски, односно хрватскосрпски”. М. Храсте још пре њега наглашава: „Мени је свеједно хоће ли се језик звати српскохрватски, хрватскосрпски, српски или хрватски, хрватски или српски — за мене је то један појам”. А Ј. Хам у своме нацрту закључака (какав, истичем, ни један други учесник није давао), који је на крају у целини узет у обзир, а највећим делом и усвојен, каже: „О томе да ли ће се придјеву српскохрватски или хрватскосрпски када се употребљавају за ознаку језика који је заједнички Србима и Хрватима, писати с цртицом или без ње, одлучит ће комисија којој ће бити повјерен рад око заједничког правописа” (в. ауторизоване стенограме њихових излагања на Новосадском договору у Летопису МС књ. 375, стр. 38, 40/41 и 93/94). И Љ. Јонке и друга два на новосадском договору присутна лингвиста прихватају, дакле, назив за језик који је тек касније, по најранијем предлогу проф. Хама, правописна комисија, овлашћена за то, усвојила. А већ после новосадског договора Јонке скоро стално у својим написима узима назив хрватскосрпски језик и пре његова озваничења у наслову заједничког Правописа, објављеног 1960. (в. загребачки часопис *Jezik* год. IV, стр. 104; год. V, стр. 6, 7. и 8, и 65; год. VI, стр. 27, год. VII, стр. 118;

и год. VIII, стр. 65, 68, 69, 70). И зар сада има места сталном ропању како је невоља у томе „присилном” прихватању назива за језик?

Ми ни помислити нисмо могли да ће се за тај назив велити наметање било чега у језику: пенетрација, још насилна, екавштине и српске терминологије, политичко потчињавање, спровођење унитаризма и шта све не (поред критичара Речника МХ и МС у загребачкој *Kritici* и уредника тога часописа, то чини и проф. Љ. Јонке). И ми се сада опет питамо шта је мислио проф. Јонке када је више од пола године пре новосадског договора са свега још неколико члана уређивачког одбора планираног речника двеју Матица тај речник назвао Речником хрватскосрпског (загребачко) и српскохрватског језика (новосадско издање) и — још пре тога, када је писао свој прилог Анкети Летописа МС, објављен у мајском броју тога часописа 1954, у коме употребљава назив *хрватскосрпски* (в. стр. 360). Да ли је он онда свесно по своме убеђењу проводио унитаризам, или је то радио што га је неко присиљавао, или једноставно, свестан централистичко-етатистичког система у коме се све то — бар он тврди — радило, није имао смелости да друкчије поступи, нити било коме да повери шта ће се све из тога изродити.

Напади на новосадски договор, одбацивање на њему примљених обавеза и раније оцене тога документа

Ми лично сматрамо да ни проф. Љ. Јонке, као ни било ко други од нас, онда није видео никаквих политичких циљева, а најмање политичких злих намера у акцији окупљања лингвистичких стручњака, књижевних и других радника у области културе ради заједничког решавања питања заједничког језика, која у Краљевини Југославији нису била срећно решена, а у Независној Држави Хрватској су добила сасвим несрећна и наопака решења. Добронамерним и истовремено оштроумним покретачима ове акције служе на част што су први осетили потребу наше културе за правилним решењем неких пи-

тања заједничког језика, што су се ради тога обратили, сасвим исправно, стручњацима и књижевницима, културној јавности да се прво чује њено мишљење, и што су према добивеним сугестијама те јавности сазвали скуп најпозванијих из њене средине да ови одлуче како ће се, којим редом и када приступити заједничкој акцији око сређивања проблема отклањања сметњи природном развоју заједничког књижевног језика Хрвата и Срба, које су се стварале претходних деценија у неповољним политичким приликама, при нерешеном националном питању. Ко би и очекивати могао да ће се у наше време и та акција везати за унитаристичку политику, отпочету пре 50 година с хегемонизмом у старој Југославији, која је политика, каже Јонке, ликвидирана тек на Брионском пленуму (в. његов Разговор о језику бр. 20 у загребачком Вјеснику). И ко би могао претпоставити да ће се таква политика преко 20 година водити у социјалистичкој Југославији? А везивање новосадске акције око заједничког сређивања језичких питања за хегемонизам старе Југославије, прихваћен и продужен од носилаца политике која је поражена на Брионском пленуму, не може се сматрати достојним уплитања у научне и културне проблеме сасвим далеке од сваке дневне политике, када се зна да за то нема никаквих, ама баш никаквих доказа. И начин вођења те акције, и увођење у њу људи чије ће знање и искуство послужити учвршћивању јединства наших народа у потпуној равноправности и што бољим могућностима за слободан развој њихова културног живота, на корист и тих народа и њихове заједнице — јасно говоре да се данас, везивањем за хегемонизам, било предатни било поратни, чини тешка неправда и покретачима поменуће акције и свима онима што су им се придружили ради остварења очевидно значајних циљева у култури наших народа.

Проф. Љ. Јонке сада се жестоко окомио на све анкете о језику, нарочито на анкете које су покретане у српској средини, у свакој прилици на ону Скерлићеву из времена пре првог светског рата, а сада и на анкету Летописа МС, у којој смо и ми, и из Београда и из Загреба, суделовали, и у којој је за једну трећину више било судеоника из Загреба него из Београда. То и Јонке сам бележи, али, свакако зато што жели

умањити њен значај, он редовно умањује и број судеоника у њој. Непрестано говори да се на њу одазвало 36 културних радника. Није, међутим, тешко утврдити да је у Летопису дато 42 прилога тој анкети.

Проф. Јонкеу ова анкета смета највише зато што је довела до новосадског договора, од којег, по Јонкеу и његовим једномишљеницима, судећи према ономе што данас о њему говоре, — потичу све наше садашње невоље у вези са језиком. А до тога договора је и дошло на захтев више учесника у анкети (в. Летопис МС, 375. стр. 3), који су сматрали да се проблеми што се у њој постављају и расправљају могу утврдити само на састанку оних што су позвани да их утврђују и решавају. Осим тога, Јонке је целих 10 година (а од договора је само 16 протекло) врло позитивно говорио о новосадском договору, казао о њему доста лепих речи, а у сваком случају га објективно оцењивао. Он тај договор, за који сада каже да га је само једна страна сазвала, што је сасвим тачно, данас приказује као наметнут Хрватима, па то потврђује несразмером броја учесника из Загреба (присуствовало је само 7 њих према 18 других). Ред је био да је ту казао да је учесника из Београда било 8, од којих један Хрват, а да су остали били приређивачи, чланови Управног одбора Матице српске. Не би било без значаја ни да је ту баш истакао ко је све потписао Закључке новосадског договора и да су на њему били присутни председник Друштва хрватских књижевника и председник Матице хрватске, као што је то учинио док још није одлучио да са свим тим раскрсти, у једном предавању у Хрватском филолошком друштву, нпр., на које ћемо се нешто касније још осврнути. Јонке сад с одређеним циљем пропушта да каже како на договору ништа није прихваћено с чим се нису сагласили сви учесници. И уопште на њему није ништа утврђивано већином гласова осим једне једине констатације у комисији за закључке. Али ту нису надгласани учесници из Загреба него управо учесници из Београда; није, дакле, при томе једином гласању надгласан проф. Јонке него ја. Но, главније је то што су после тога сви закључци једногласно усвојени, а најглавније, — што су они прихваћени и одобрени властитим потписима већег броја научних, књижевних и културних рад-

ника народа који се служе тим језиком и међу којима Хрватинсу били у мањини.

Пракса новосадског договора и на њему дате препоруке да се у заједничком решавању језичких питања искључи нагласавање приведена је у дело на првој седници првог заједничког радног састанка посвећеног расправљању правописних питања, на коме је, и по Јонкеову приказу, решено да се „заључци неће доносити обичном већином присутних, него једногласним споразумом свих чланова” (в. *Jezik* III, 5, стр. 158).

Исте ове оцене новосадског договора, још потпуније наравно, давао је проф. Јонке, и то не само једанпут, и после њега. Али ћемо ми, штедећи простор, упутити само на његов чланак *Новосадски састанак и Анкета Летописа Матице српске* (објављен такође у загребачком *Jeziku* год. III, св. 3) и навести неколико ставова из њега само са стр. 69. цитираног броја часописа. А на тој страни Јонке пише: „У осмој се точки” — мисли новосадских закључака — „говори о уклањању умјетних запрека природном и нормалном развоју хрватског или српског језика. Ту се у првом реду мисли на уклањање дискриминације појединих ријечи и фраза, које потичу из једнога говора, а прошириле су се већ по читавом језичком подручју” (Јонке данас, на жалост, и говори и практично поступа сасвим другачије). „Критериј опће повезаности”, наставља он даље, „до којег долази природним путем извире из критерија јединствености језика” (проредио сам ја — М. С.) „који су истицали наши највећи језички стручњаци и реформатори од Гаја, Караџића и Даничића, преко Броза и Маретића до Решетара, Белића и Ившића”. За чудо, мени Јонке сад јавно замера што се позивам на ове и друге неке ништа мање значајне наше филологе (в. његов чланак у *Vjesniku* од 4. I 1969). „Али ти критерији” продужава онда Јонке, „дакако не нијечу увјетованост неких специфичности хрватског и српског књижевног језика”. Данас пак он каже: „Замислите контрадикцију. Јединствен са два изговора” (*Vjesnik* од 23. II, 1971). А зар се не би могло поставити питање: Откуда јединственост језика у коме има специфичности, хрватских и српских — наравно кад би се речима јединствен и јединственост хтело подметнути значење које оне у вези са речју језик немају. А кад

се те речи узимају у значењу у коме су употребљене, тј. као одредбе једног истог језика — онда нема никакве контрадикције ни у једном ни у другом наведеном случају. Јонке даље на цитираној страни говори: „Као што се из реченог види у Новом Саду су призната природна права и хрватске и српске књижевности, наглашено је уз то начело језичке сношљивости и отворене су перспективе за богаћење књижевног језика из цјелокупног језичког подручја. Принцип наметања осуђен је као штетан у рјешавању језичких питања, а умјесто њега наглашен је принцип споразумног и широкогрудног рјешавања језичке проблематике”. И нешто ниже: „истицање равноправности говора и писама не значи фаворизовање једнога говора и писама на рачун другог”.

Било би нормално када би Јонке и данас уважавао те недавне своје сасвим тачне констатације. И ред би био да појаве употребе екавског изговора у јавним наступањима у хрватској културној средини објашњава искоришћавањем права од стране појединаца да свој завичајни изговор употребљавају и у јавном животу, а не наметањем од било кога с друге стране. А да је завичајни изговор Хрвата из Загорја, загребачке околине, па, према томе, многих и из самог Загреба, из Хрватског приморја, североисточне Истре, суседног јој острва и делова источне Славоније — екавски, свакако је познато и обичним ланцима, а не само језичким стручњацима. И, према томе, ако Јонкеу, његовим истомишљеницима и већини у њиховој средини није конвенирала пенетрација екавштине код њих, они су је могли отклонити, као што нису допуштали и не допуштају наставницима екавцима, рецимо, да се служе својим изговором ни непосредно после доласка у њихову ијекавску средину и као што су, штавише, и ученици, при преласку из екавских крајева, у више случајева одмах морали да прелазе на ијекавски изговор, што ми (мислимо на ово последње) никад нисмо могли ни да схватимо, а још мање да прихватимо као оправдано.

Сличним смо речима и ми оцењивали новосадски договор и на њему донете закључке. Али ми и даље остајемо при тада донетим оценама, не само Јонкеовим и својим, него при истим таквим оценама многих потписника тога договора. Јонке

га, међутим, данас друкчије оцењује, и хоће да докаже како је он Хрватима наметнут, па нам прича да су судеоници из Загреба на Новосадски састанак дошли зато што су стали на гледиште да ће бити боље ако добу него да се о њима у њихову одсуству решава (в. у Разговору о језику 39. *Vjesnik* од 23. II, 1971). Доиста занимљива схватања, ако то уопште могу бити ичија схватања. Зна сигурно и Јонке, а могао је и онда, и он и свако други, знати да се њихово одсуство не би могло друкчије тумачити него одсуством готовости да се питања због којих је састанак сазван заједнички решавају, јер је он и сазван да се на њему утврди колико готовости за сарадњу на тим питањима постоји. О тим њиховим колебањима никоме на овој другој страни ништа није било познато, а на састанку нико ничим није показао да и код кога недостаје добре воље за заједничко решавање питања заједничког језика. Да такве воље у Новом Саду није било, ништа се не би ни решавало. А најмање би судеоници с једне стране допустили себи да доносе какве одлуке које би и неприсутне обавезивале. То није био састанак који је нека власт сазвала, па да се на њему доносе одлуке само с присутним бројем чланова, нити се уопште у послове везане с њим икаква власт мешала. Зато се ми данас чудимо када од Јонкеа чујемо да су код њих власти нешто у вези с тим наређивале. На овај слободни састанак слободних људи, најпозванијих да решавају та питања, иницијатори, такође слободни људи и такође компетентни, позвали су, сасвим увиђавно, научне и културне раднике из свих република са српскохрватским као матерњим језиком. Оне што се позиву нису одазвали, нико за то није узимао на одговорност, нити им замерао због тога, али сигурно нису одговорни ни они што су позиве упућивали. Због тога је управо, и из других врло принципијелних разлога, у Новом Саду решено да се од власти не захтева прописивање обавезног прихватања било каквих одлука донесених на договору, а ни касније заједнички на основу тога договора израђених дела. Новосадски скуп је стао на гледиште да доноси одлуке и да се по њима израде дела која ће се вредношћу својом, а не силом власти, наметнути. Још је разумљивије што договор није никога присиљавао да прихвати њим утврђене обавезе, па ни

Савезну владу, Народну армију и поједине републике да узму овај или онај од равноправних изговора, као ни ову или ону од равноправних азбука. Он је ту оставио широке слободе. Ми их и данас остављамо и појединцима. И никако не можемо схватити какав је грех тиме учињен на Новосадском састанку и по чему су унитаристи и антидемократи они који тако поступају, а социјалисти су, демократи и браниоци самоуправљачких права они који ускраћују те слободе и спроводе оно што је народ осудио.

Сада се истиче како на Новосадском састанку није било представника из Црне Горе, па се и у вези с тим доводи у питање ваљаност новосадског договора. Међутим, из Црне је Горе било процентуално највише учесника, тако да су се правиле шале, нимало злобне наравно, како нема представника Црне Горе, зато што нико од учесника из те републике није непосредно из ње дошао. Али је по нашем схватању много важније то што су присутни били квалификовани за расправљање питања стављених на дневни ред и што је међу њима било и таквих који су, поред тога што су рођени, учили школу и одрасли у Црној Гори, проучавали говоре црногорске и написали по неколике студије о њима. Чудновато је што се данас приговара како то да никога од Црногораца не буде ни на Новосадском састанку ни у комисијама за Правопис и Речник, и зашто црногорски писци нису узети у обзир при експертирању грађе за Речник савременог језика двеју Матица. Али се томе не треба чудити, наравно, када смо недавно у текућој штампи прочитали како један из редова тих приговарача пише да није ни начето проучавање језика у Црној Гори, иако би он, по своме образовању, морао знати да је скоро 10 студија досад написано о говорима црногорским. А никоме јамачно, прегледом извора на почетку I књиге Речника МС и МХ није тешко утврдити да Црна Гора није запостављена при узимању грађе за речник двеју Матица.

Ми не само да нисмо онда видели, него ни сада ни у једној својој констатацији, ни у једној обавези примљеној новосадским договором, — не видимо никакву опасност за потпуну слободу развитка језика и право свакога нашег народа

да „развија свој језик како он мисли“. Зато ми не схватамо због чега друг В. Бакарић налази ограничавање те слободе у узимању најадекватнијег и, према томе, научно најоправданијег термина (хрватскосрпски, српскохрватски) за један исти језик Срба и Хрвата када се у разговору који је водно с уредником београдске телевизије (Љ. Милином) 19. VI, 1970. позива на Устав од 1945, у коме је тај језик „назван народним именом“ српски и хрватски и када каже да су та два назива узета зато што је требало сваком народу дати пуну слободу да развија свој језик онако како он мисли. Непосредно пред тим он (према ономе што су сутрадан донели неки дневни листови; в. Борбу од 20 јуна 1970) каже: „Ми смо заступали мишљење да је то један језик, што је било научно потпуно тачно и не би имало никаквог смисла тврдити нешто друго јер је то један лексик [ово не баш у потпуности — М. С.], једна граматика и један мање више начин изражавања, и даље: „За нас је тада било политички правилније да смо чак рекли да су то два језика него да смо придонијели насином унифицирању“. Нама је, ваљда зато што не гледамо кроз политичке него кроз стручно-научне наочаре, неразумљиво како и политички може бити правилније да нешто јест што је јасно да није. А ми стапање двеју речи у трећу по законима језика зовемо творбом сложенца, а не унифицирањем језика. У ономе чиме ће друг Бакарић завршити један пасус свога излагања, а наиме у трима констатацијама по којима „сваки народ има право да свој језик зове како хоће и да они буду равноправни [не знамо да ли мисли два народа или два језика у истој земљи], да га може да развија онако како сам хоће” — с њиме се у потпуности слажемо. Али уз прву констатацију бисмо додали да ако народу, који у целини и не мисли, нити може да мисли, о свим стварима, стручњаци кажу да је ово боље него оно, — то неће бити никакав грех (када би било друкчије не би се огромна материјална средства давала на изграђивање стручњака). Поготову није грех у овоме случају кад се тим ниуколико не крњи садржина друге и треће констатације, које су овде битне. Народ нам је, уосталом, и то хрватски народ, у овоме дао за право када је, као и сам Бакарић, осудио Декларацију о називу и положају хрватског

књижевног језика, која је тражила промену назива хрватско-српски у хрватски.

Тенденције даљег развика језика и супротстављање тим тенденцијама. Напад на појаву Речника књижевног језика и одбрана концепција на којима је он заснован

Свакоме је несумњиво јасно да је сасвим природно што се у нашој социјалистичкој заједници разлике и између стилско-лексичких варијаната нашег језика не увећавају, него се, напротив, смањују. Многи се појмови скоро у свим областима делатности означавају истим речима: *компјутер* је *компјутер*, *астронаут*—*астронаут*, *космонаут*—*космонаут*, *комуна*—*комуна*, *конференција* (као политичко тело) — *конференција*, *партијски*—*партијски*, *премија*—*премија*, *регрес*—*регрес*, *рефракција*—*рефракција*, *репродукција*—*репродукција*, *етатизам*—*етатизам*, *реформа*—*реформа*, *инфлација*—*инфлација*, *дефлација*—*дефлација*, *девалвација*—*девалвација*, *санација*—*санација*, *стабилизација*—*стабилизација*, *рестрикција*—*рестрикција*, *девизни* је *девизни*, *перспективно*—*перспективно* итд. итд. — и у српској и у хрватској варијанти. А и неупоредиво највећи број других страних речи широке примене у пракси данашњице подједнако су загребачке, колико и београдске, и сваке друге средине где се говори српскохрватским, односно хрватско-српским језиком, иако су неколико деценија раније Београд и Загреб имали различне принципе при одабирању имена појмовима за које немамо домаћих речи. Пре тридесетак година Ј. Бенешкић је тврдио да је придев *партијски* само српска реч, а хрватски се каже *страначки*, и да исто тако према српској речи *комитет* Хрвати имају *одбор*. Ни онда то није било тачно, него су се и *одбор* и *комитет* и *страначки* и *партијски* употребљавали и код једних и код других — примере је за ово сасвим непотребно наводити. А ни сада, као ни онда, у случају са овим речима немамо никакве разлике код Срба и Хрвата у одређеном значењу. Ни код једних ни код других у примени на Комунистичку партију

(одн. Савез комуниста Југославије) нигде се, па ни у Загребу, не каже *страначки одбор*, већ искључиво *партијски комитет*.

Па и речи и изрази као што су: *у вези тога*, *прорадити* (у значењу прелазног глагола), *одвијати се*, *зацртати*, *поставити се* и многи други, на које се и у српској и у хрватској средини указује као на туђе природи нашег језика, или одвећ стереотипне — употребљавају се у свим нашим срединама, како хрватским тако и српским, а такође скоро истовремено излазе из употребе и на једној и на другој страни.

Постотак и лексичких, као и других језичких разлика, данас не расте већ очевидно опада, и поред настојања извесних кругова, који непрестано истичу двојство језика, и поред њихових уверавања да се разлике морају чувати у друштву самоуправног социјализма, какво је наше, јер њихово нестајање води унитаризму — кажу они. А ми тврдимо да инсистирање на обавези чувања разлика по сваку цену пре води у смешно него ка успеху. Смешно је доиста када водитељ емисија на телевизији, рецимо, спонтано каже *тањир*, па се присети да је „погрешио“ и исправља се — „пардон, *тањур*“, или „милион — извините *милијун*“, „у јануару — пардон у *сијечњу*“, „у томе тренутку — извините у *тому тренутку*“, „хиљада — извините — *тисућа*“ итд.

У инсистирању на разликама између хрватског и српског језичког израза предњачи недавно основани загребачки часопис *Kritika*, неки њени сарадници и чланови уређивачког одбора. „Критика“ се с неуобичајеном жестином оборила на појаву првих двеју књига заједнички рађеног Рјечника хрватско-српског језика, управо због тога што се, наводно, у њему ишло на уклањање, односно на прикривање разлика о којима је реч, иако се то ничим не може доказати. Задатак аутора Речника није био ни да прикривају разлике у лексици између српских и хрватских писаца, колико ни да их откривају, него само да унесу све што има утврђене вредности, а нађе се у језику писаца одређених за ексцерпираније лексичке грађе. Овај посао за хрватску књижевност и културу био је поверен делу Уредништва из Загреба, а за српску ономе што је радио и ради у Београду. И никаквог наметања једне стране другој, никаквог занемаривања било чега што је скотчано с радом

на речнику на штету било које стране, а у корист оне друге, није могло бити. Поготову ништа није могла, да је и хтела, наметнути српска страна, са четири редактора, — хрватској, која је имала шест. А зар би се, уосталом, да је и било настојања за наметањем, у раду на речнику могло пристати на тако неједнак број чланова Уредништва. Тога су сасвим свесни бар сви његови чланови, па и онај што је под својим потписом у часопису *Kolo* изнео аномалије о којима ће мало даље бити речи. А наручени критичари Рјечника хрватскосрпског језика у I броју ad hoc покренуте Критике, часописа Матице хрватске за културу умјетности и културно-политичка питања, рад на Рјечнику су оквалификовали, ништа мање него као „фалцифицирање”, „кривотворења” стања језика Срба и Хрвата, фаворизовање једних извора (српских) на штету других (хрватских). А ни за шта од тога нема никаквих стварних доказа — ми (из новосадског дела Уредништва) јасно смо то показали у одговорима на критике (објављеним у свесци београдског *Дела* (за јануар 1969) и *Летописа* МС (за јануар и за август—септембар 1969). Сам број ексцерпираних извора, дат у списку на почетку I књ. Речника, то такође јасно говори, јер се поребењем тих извора утврђује да је број хрватских, у које су према претходном договору, узети и они писци из Босне који су објављивали своја дела у Загребу, или се оријентисали на ту страну, према српским и другима, која су објављена, поред Београда, још у: Новом Саду, Суботици и Сремским Карловцима, а затим у Сарајеву (у новосадском делу Уредништва је један члан из Сарајева) и на Цетињу, који су, опет како је договорено, ексцерпирани у Београду — за дванаест има више него нехрватских (хрватских 301, а нехрватских 289). Из списка извора се опет може закључити да је од појединих хрватских писаца ексцелиран већи број дела него од српских (од М. Крлеже, рецимо 13, од А. Шеное и Вл. Назора по 11, од А. Г. Матоша 8, док је од српских највише ексцерпирано дела И. Андрића и Б. Попића по 7 и В. Петровића 6. Појавила се и критика једног од уредника речника из Загреба (у загребачком часопису *Kolo*, бр. 2 за 1970), у којој, на не мало наше изненађење, читамо да су из дела хрватских писаца узимане српске речи, а не хрватске. Заиста је чудно ка-

ко се то могло десити, кад је утврђено пропозицијама да се узима грађа и из једних и из других писаца, да се ексцерпира, и после, без икаквих ознака давања преимућства ма којој страни, уноси у речник све оно што је употребом ушло у лексичку ризницу заједничког језика, без обзира на то да ли се употребљава само на једној или на обема странама. А брига за правилан међусобни однос и за што прецизнији рад на речнику, и у целини дакако, али нарочито с обзиром на оно што се тиче хрватске грађе и употребе речи у хрватској средани — од одабирања извора и ексцерпирања грађе, преко сређивања и обраде те грађе до коначног редиговања — падала је на загребачки део сарадника на Речнику. И све се овамо обављало под контролом и уз суделовање уредника из Загреба, којих је у почетку било исто толико колико и у новосадском делу Уредништва, а касније се њихов број и повећао за једну трећину. И ко би год поверовао (мада, сигурни смо, таквих нема) у апсурд као што је тврђа да су уношене у речник само српске речи из хрватских писаца (хрватске се, тврди овај критичар, ни свакидашње речи гдекад нису уносиле зато што су обичне и што су им значења опћепозната, — морао би се запитати шта су радили уредници Речника у Загребу, а морао би поставити питање и овоме критичару-редактору: сматрали се он одговорним за ово као један од уредника који у току рада никада није скренуо пажњу на то.

Јасно је, међутим, да се такве и сличне оцене Речника дају ето и по цену сопственог угледа, који овај уредник брани немогућношћу да се ништа ваљано уради када је друга страна хтела да тако буде — само да би се стекле веће заслуге код оних који су већ тражили права за хрватски као посебан језик и да би се на било који начин, све једно је којим путем, остварио постављени циљ.

У средини у којој се ишло за тим циљем требало је код необавештених, и не бирајући средства, створити незадовољство Речником онаквим какав је замишљен, и за какав је претходно израђена и од свих прихваћена концепција да се у њему да лексичко благо Хрвата и Срба на основу одређене грађе узете из утврђеног броја српских и хрватских писаца, које је, понављамо — свака страна одабирала по своје нахођењу. Ра-

зуме се да није предвиђено никакво означавање да ли је која реч чешћа у хрватској или српској средини, да ли је у употреби само на једној или само на другој страни. Главно је било потврдити речи, и то обавезно оних које су у ребој употреби, примерима из неког од писаца код којих су нађене.

Тако је, разуме се, и рађено. То је јасно и одређено тврдио и представник загребачког дела Уређивачког одбора Љ. Јонке, који за овај Речник каже: „То је први Рјечник који је подједнако документован из хрватских и српских писаца, стручњака и учењака. Рјечник није нормативан него информативан” (Језик год. XVI, број за месец листопад (октобар) 1968, стр. 18) А и после тога Јонке је, у једном предавању у Хрватском филолошком друштву, још одређеније рекао да Речник двеју матица „на равноправан начин приказује речничко благо српске и хрватске књижевности, науке, струке и публицистике” (в. у извештају дописника Политике од 13. XI, 1968, стр. 8, стуб. 3). То је потпуно јасно било и најљућим критичарима Рјечника. Али се они нису обазирали на то јер је за рачун кругова који су годину дана раније покренули питање заједнице књижевног језика Срба и Хрвата требало створити општи револт противу таквог речника и због тога је углавном он назван „незнанственим”, „конзервативним”, „реакционарним” чак и „контрареволуционарним” делом, „у коме се кривотвори реалност” (види загребачку Критику бр. 5, стр. 169).

Шта је изазвало незадовољство Речником јасно се показало и на састанку представника управних одбора обеју матица и обају делова Уредништва Речника у Загребу 4. и 5. I, 1969, на коме се расправљало о налажењу начина за продужење рада на изради Речника, која је у Загребу већ онда била обустављена. Представници Матице хрватске, критичари Рјечника, а са њима су се сада углавном слагали и неки на састанак позвани редактори из Загреба, и они дакле што су били творци сада жестокој критици подвргнуте концепције овога дела, — као један од битних услова поставили су захтев да се обележава припадност речи варијантама.

У овом захтеву једнодушни су сада били скоро сви присутни чланови Управног одбора Матице хрватске — између осталих и проф. Љ. Јонке, најстарији (хтели смо рећи — најраније имено-

вани) члан Уредничког одбора Речника, који је врло живо и одговорно, и сасвим слободно, учествовао у изради концепције и свих модалитета по којима се речник састављао и који је по тој концепцији, заједно с осталима, радно као редактор, истина с прекидом од неколико месеци када је био у иностранству. Он се, осим тога, наскоро после састанка у Загребу, признајући још равноправност у употреби грађе за речник, придружује Управном одбору Матице хрватске у негативној оцени Речника што се види из његових речи казаних у чланку *Актуелна језичка питања данас* (у *Језику*, за 1969 у броју од месеца вељаче (фебруара) на стр. 73): „Према је тај рјечник заснован на равноправној основи обрађујући подједнак број хрватских и српских писаца од Ивана Мажуранића и Вука Караџића до год. 1956., кад је почела ексцерпција, ипак је он у обради рјечничког фонда примјенио унитаристички начин обрађивања”, па као доказ за то наводи као први пример: „ријеч *кисик* упућена је ради значења на ријеч *кисеоник* те је ондаје и обрађена, а ријеч *водоник* упућена је на ријеч *водик* те је ондаје и обрађена, по начелу абecedног реда”. Ми у томе ни сада не видимо никакве невоље што се и овај речник, као и сви други уосталом, ради по абecedном, одн. азбучном, реду; а према Јонкеову мишљењу на тај начин „не добива се податак којој варијанти припада која ријеч, све у тежњи за уједначавањем, унитаристички”. И неколико је пута ту, на цитираној страници још употребио реч *унитаристички* као карактеристику Речника. Узео је, дакле, и он, заједно с најљубим критичарима, политички, и то назадно политички, термин да би се што негативније оценило ово дело и тако уверили надлежни фактори у недопустивост да се оно и заврши по дотад примењиваној концепцији, туђој, по њихову мишљењу, тј. по мишљењу критичара, политичкој идеологији нашега друштва. Она је, међутим, туђа само идеологији која је инспирисала Декларацију о називу и положају хрватског књижевног језика.

Ми смо, наравно, бранили потребу продужења рада по дотадашњој концепцији, по којој су израђена не само два дотад објављена тома Речника него и знатан даљи његов део који је био већ припремљен за штампу. А што је најважније, означавање при-

падности речи варијантама, уколико би се то и прихватило као потребно, — није могућно без сталног давања погрешних информација корисницима Речника. Напред смо показали с каквим су успехом, односно неуспехом, ранији покушаји у томе правцу чињени. Ниуколико бољи успех не обећавају ни најватренији заговорници тога поступка — критичари Речника у загребачкој Критици. И они су, попут Ј. Бенеша у Граматици хрватског или српског језика на пољском и попут писаца поменутих *Разлика између хрватског и српског језика*, на кривом путу када замењују ауторима Рјечника што „кривотворе реалност” потврђујући речи: *доба, споменут, столеће, брбљав, кава, особа, након, осигурати* и др. и примерима из српских, а речи: *поменут, вијек, брбљив, кафа, послије, запушити, завести* (у значењу *увести*) ита., и примерима из хрватских писаца. Према првим речима, које су, како они тврде, хрватске, имамо српске речи: *време, поменут, век, брбљив, кафа, лице, после* (и *послије*), *обезбедити* и др., а према другима, по њима српским речима — хрватске су: *столетје, брбљав, кава, особа, након, осигурати*. Ово су, међутим, и једно и друго, и српске и хрватске речи — то недвосмислено говоре потврде које смо нашли за прве и код српских, а за друге и код хрватских писаца. Највише је узбуђења у дотичним круговима у Загребу изазвало то што се у Рјечнику за глагол *ангажовати* као потврда његова значења даје пример из А. Г. Матоша, када се зна да Хрвати говоре — *ангажирати* и *ангажиран*. То је доиста тачно. Али говоре и *ангажовати, ангажован*, и то не само Матош, који је живео неко време у Београду, него смо га нашли, у грађи за Речник двеју Матица, и у А. Шеное: ... *ангажоват ће г. интендант милостиву субрету* (Загребуље 1932, 75) и Љ. Бабића, хрв. историчара уметности: *Због ангажовања великих немачких снага у Италији успело је Полапским Славенима да се осамдесетих година готово сви ослободе* (Умјетност код Хрвата у XIX столећу, Загреб 1934., стр. 32), а и у још неким хрватским изворима, као што смо у тој грађи за хрватску именицу *влак* нашли потврде у српских писаца: Љ. Ненадовића, С. Сремца, Д. Васића, С. Пандуровића и др. Један од критичара Рјечника у више поновљених критика доказује да је *кава* само хрватски лик те речи, а српски се говори и пише *кафа* — и никако га не можемо уверити да је и *кава* (а не само *кафа*), такође

и српска реч. Ово је потпуно разумљиво за оне који знају да се у више српских говора (и то говора који су у најужој основици књижевног језика) свако *ф* изговара као *в*. А треба да је и свакоме јасно да многи српски писци говоре и пишу *кава*. У одговору на критике (в. Летопис МС, књ. 404, стр. 320) ми смо за ово навели примере (с ознаком одакле су узети) из 10 српских писаца. А могли смо навести још толики број само из грађе за речник двеју Матица. Или, исти критичар тврди да *запушити* у значењу *зачепити* не би употребио ниједан, бар лингвист хрватски, а, као за врага, тај глагол баш у том значењу потврђен је у Рјечнику примером управо из једног хрватског лингвисте, који је у исто време и уредник Рјечника. Све се те речи, како видимо, употребљавају и на једној и на другој страни. Њих и један исти писац, илн ма која иста особа у говору, била она хрватске или српске народности, употребљава напоре, често и у једном излагању. Да бисмо то показали — рекли смо да такве случајеве налазимо и у написима критичара Рјечника. Реч *обрада*, рецимо, која се у овоме лику употребљава код Срба, — код Хрвата, особито оних које желе, и кад желе, нарочито истаћи разлике, налазимо употребљену с наставком *-ба* (*обрадба*). Од четири рецензента који су се у 1. броју загребачке Критике свом жестином оборили на Рјечник, двојица пишу редовно *обрада*, један доследно *обрадба* (тај има добро памћење), а један од њих — ту реч узима час у једном а час у другом лику; тако исто један од критичара каже *читатељ* (та се реч код Срба такође нешто раније више употребљавала, а сада се осећа застарелом), а други *читалац* (као Срби); једни употребљавају показне заменице само у облицима заменичке промене (*такав, таквога, таквome* или *таквому*), други их мењају као именице (*такав, таква, такву*), а неки им дају — час једне час друге облике; једни именицу *врста* мењају као Срби, и претежна већина Хрвата, по обрасцу именице ж. р. на *-а* (*врста — врсте*), а други, као ретки Хрвати — по обрасцу именица на консонат (*врст — врсти*). Тога су карактера најчешће и друге постојеће разлике у облицима књижевног језика Хрвата и Срба. Али за сличне разлике знају и остали језици, па и они којима се служи само по један народ. Зато се за нас уопште не може постављати питање да ли Срби и Хр-

вати имају, у било коме погледу, два или један заједнички језик, као ни да ли тај њихов заједнички језик треба да службено (а то, још и пре, значи и научно) имају посебне или један заједнички назив. Наука, овде наука на првом месту, пре више од сто година скинула је то питање с дневног реда. За нас лично и онда када смо се учили томе језику, као и сада, када друге учимо њему, језик Срба и Хрвата је један заједнички језик и треба да носи један назив који ће га дефинисати по његовој припадности и једном и другом народу. Ми сматрамо да се њим и они што говоре тим језиком, а не осећају се ни Србима ни Хрватима — могу задовољити, свакако пре него ако се он зове само српски или само хрватски. Када већ говоримо о томе, ми мислимо да нам је дужност и ово рећи јер смо позвани да ствари приказујемо онакве какве јесу, а не какве желимо да буду. Али то никако не значи да ово говоримо с претензијама да другима наметнемо оно што они, из било којих разлога, не желе.

*Осуда новосадског договора, настојања да се он обезвреди
и докази о неоснованости таквих судова о њему*

Било би мање повода за дуга расправљања када бисмо сви били без таквих претензија, када бисмо се оставили благонаклоног дељења посебних језичких варијаната Босанцима и Херцеговцима, рецимо, на једној, односно на трећој (јер на двома странама посебне варијанте припадају Хрватима и Србима) и Црногорцима, на четвртој страни, и када им не би нудили право да те варијанте могу сматрати посебним језицима, последњима, штавише, и право да своју варијанту назову црногорским језиком. Проф. Љ. Јонке каже да је то њихово самоуправљачко право, а првима даје највећу привилегију да своју варијанту зову српскохрватским, односно хрватскосрпским језиком. Љ. Јонке, који је све ово антиунитаристички, демократски, а не, ми бар мислимо, по своме научном уверењу — врло одређено понудио у београдским Књижевним новинама од 16. јан. 1971. год. (ово последњи пут, а иначе је, сам ту каже, 10 пута о томе говорио) опростио је, по овоме би се рекло, босанско-херцеговачким лингвистима што су на своме симпозијуму од

23—25. априла 1970. у Сарајеву, када су расправљали о овим питањима, показали крутост и недемократичност опредељујући се за називање језика само српскохрватским, односно хрватскосрпским (види раније овде споменути Јонкеов осврт на сарајевски симпозијум). Иако толико демократ и толико забринут за самоуправљачка права, не само у својој него и у другим срединама, не знамо зашто нуди посебне варијанте и посебне називе за језик онима који их неће. Не неће, него не налазе код себе варијаната па, дакако, немају потребе за посебним називима непостојећих варијаната, а још мање за посебним називима измишљених језика. Ово су јасно и недвосмислено рекли босанскохерцеговачки лингвисти у закључцима мало час споменутог Сарајевског симпозијума о језику, као што су језички стручњаци окупљени у Друштву за српскохрватски језик и књижевност СР Црне Горе на својој скупштини држаној крајем јануара 1971, такође јасно и такође недвосмислено, констатовали да књижевни језик њихове средине не представља никакву варијанту српскохрватског књижевног језика, нити се може звати икаквим посебним именом (в. београдску Политику од 31. јан. ове године, стр. 5. стубац 5). А и пре тога су се у истим тим срединама, мислимо у срединама језичких стручњака Босне и Херцеговине и Црне Горе, чула иста мишљења о нашем заједничком књижевном језику — од оних, дакле, што су тамо најпозванији да таква мишљења дају.

Ми се надамо да ће једанпут то схватити и они који друкчије говоре, који кажу да ради остварења културне, политичке и националне равноправности, и други центри осим Београда и Загреба морају имати посебне варијанте, посебне типове књижевног језика. Свакоме је, бар језичком стручњаку, потпуно јасно да није тако. Ми не можемо веровати да и из проф. Јонкеа говори језички стручњак кад, доказујући да је новосадски договор превазиђен и да, поред осталог, констатација у првој тачки Закључака тога договора у којој се каже да се заједнички наш књижевни језик развио око два главна средишта, Београда и Загреба, такође превазиђена, јер се, додаје Јонке, није ваљда развио само око та два средишта него и око Сарајева и Титограда. То је Јонке казао у једној својој ранијој изјави.

Ми не бисмо рекли да је то и политички добро смишљено иако је несумњиво речено да би се тиме показала ширина, толерантност, политичка зрелост — једном речју да би се тиме задобили Сарајево и Титоград. Нико наравно не пориче данашњи жив културни размах у овим градовима — неједнак, наравно, и по ширини и по дубини. И он ће, надајмо се, бити и све живљи, а опет се неће у њима и око њих, бар у догледно време, стварати посебни књижевни језици, па ни посебне варијанте књижевног језика, ако можемо судити према законитостима развитка других књижевних језика, који, када постану књижевни, остају безваријантни и у више књижевних и културних центара, ма ни мало не заостајали они ни иза нашег Титограда, и нашег Сарајева, ни иза нашег Загреба и нашег Београда. Ово обично и онда када су то и удаљени центри, чак и када не припадају истоме народу него већем броју њих, па и када нису у истој већ у више различних земаља. Нико, нпр., не говори о варијанти књижевног француског језика у Швајцарској, нити било ко долази на идеју да тај језик у овој земљи, па ни у Белгији или Канади, где има, и разумљиво је што има, и неких уочљивих разлика — назове неким другим именом, већ је то и у тим земљама француски језик.

У време изграђивања нашег књижевног језика Цетиње је, не само у XIX већ и у првој половини XX столећа, па и нешто даље, свакако живље од Подгорице (данашњег Титограда) суделовало у културном и књижевном животу. А ни Мостар у томе погледу једно време није играо мању улогу од Сарајева. И нико не би могао тврдити да Црна Гора са својим културним центром и Босна и Херцеговина са њиховим нису имале утицаја на изграђивање нашег књижевног језика. Сви су наши крајеви, а не само културни центри, који мање а који више, имали и имају таквог утицаја на књижевни језик. Али се не може више рећи него да су то њихови, кад тешко уочљиви а кад и видљивији, прилози заједничком књижевном језику, који се ипак изграђивао и развио управо око два центра, око Београда и Загреба.

Јонке поново, у своме 39. Разговору о језику (Вјесник од 23. II 1971), тврди да је погрешна и незнанствена, штавише, та констатација зато што у њој није речено да се наш књижевни

језик развија и око Сарајева и Титограда. Знанствено би, значи, било да је у првој тачки Закључака новосадског договора речено да се поред Загреба и Београда развијао и око Сарајева и Титограда. Лепа ми је та знаност по којој се развијао књижевни језик око Титограда, у који у време тога констатовања још није била пренета ни цела републичка администрација с Цетиња. А што се тиче културних установа: музеја, библиотека, института — нешто је од њих и до данас тамо остало, а у то време још ни једна није била прешла у Титоград, а једини црногорски књижевни часопис Стварање остао је на Цетињу скоро 10 година после Новосадског састанка (свеска за јануар месец 1963) изишла је на Цетињу. И Цетиње је увек дотада било књижевни центар Црне Горе. А онда, познатији књижевници, и најватренији Црногорци, живели су ван Црне Горе. Све то не значи ни да се око Цетиња и око Стварања формирао књижевни језик који би имао неких упадљивих посебних особина друкчијих од оних што карактеришу језик књижевности и културног живота Београда и Загреба. И никада се у Црној Гори није стварао посебан књижевни језик, па ни онда када је тамо живео и стварао П. П. Његош, што никако не умањује генијалност великог песника и мислиоца. А не умањује ни вредност данашњих стваралаца, то што немају посебне варијанте књижевног језика. Сарајево је, разуме се, играло много виднију улогу и у књижевности и у општекултурном животу и пре последњег рата и наше револуције, а после рата и много јаче. У њему су, као и у Мостару неки, живели и стварали познати књижевници: И. Самоковија, рецимо, Б. Јевтић, М. Марковић, Х. Хумо и др. А ни за њихов језик се не може рећи да је био језик неког посебног типа, друкчији од језика изграђеног око београдског и загребачког књижевног центра, иако се говорило чак и о босанском језику, много више и с више оправдања — о босанском стилу (в. Наш језик, књ. V из 1937, стр. 65—69), који још више карактерише језик неких писаца (раније П. Кочића, а у наше време Б. Попића, нпр.) чије је стваралаштво везано пре за Београд него за Сарајево. Онај ко би хтео да утврди научну истину да ли се и данас, када су они културни центри својих република, око Сарајева и Титограда развија књижевни језик посебних обележја или више иде зајед-

ничким токовима с књижевним језиком какав се формирао и даље се у истом правцу углавном развија у Београду и Загребу, — тај би се морао служити научним методама анализе језика, којима се стално служимо проучавајући језик, при чему ми нисмо дошли до резултата који би Јонкеу дали за право. До њих нису дошли ни лингвисти Босне и Херцеговине, па су, оцењујући стање књижевног језика у својој републици, о томе стању јасно и одређено казали своје мишљење које је познато и Љ. Јонкеу и целој нашој јавности. А то мишљење не потврђује већ негира Јонкеову оцену о ненаучности констатација учињених у 1. т. Закључака новосадског договора. Ко се с нама у овоме случају не слаже, упућујемо га на језик и стил М. Селимовића, рецимо, или другог којег сарајевског књижевника, да на конкретном примеру провери ко је овде у праву. Још се мање може говорити о данашњим посебним обележјима језика културних центара Црне Горе. Ми се за ово нећемо позивати на оне чланове управе Друштва црногорских књижевника на које се Јонке позива, већ на оне друге, што се с овима не слажу и јавно доказују да неки чланови управе неовлашћено дају изјаве у име осталих, и на језичке стручњаке Црне Горе, који су свакако тамо најпозванији да кажу стручно мишљење о овоме. Књижевницима који се слажу с Јонкеом можемо препоручити да упореде своје текстове, па и оне у којима сами говоре о црногорскоме језику, а не само текстове својих књижевних прилога, са језиком београдских и загребачких књижевника, на једној, и Његошевим језиком, или језиком М. Миланова, на другој страни, па ће се уверити да су у тешкој заблуди, и они и њихови покровитељи, јер је лако запазити да је њихов језик неупоредиво сличнији с језиком осталих наших књижевних центара него с језиком два сада споменута великана из њихова завичаја.

Дакле, ни по констатацији око којих се центара књижевни српскохрватски, одн. хрватскохрватски језик развијао — новосадски договор није превазиђен. На овоме се договору и ми дуго задржасмо, али ћемо ипак казати још коју реч о њему, јер се он у овим причама и препиркама око књижевног језика одвећ често спомиње. Сада као да све невоље потичу од тога договора, чији смо значај сви истицали, ништа више ми из Београ-

да него другови из Загреба, а подједнако с нама и они из Сарајева и Новог Сада, и чије смо одредбе сви настојали што потпуније образложити и објаснити. „Он се није довољно освртао на Босну и Херцеговину и Црну Гору”, каже сада за њега Љ. Јонке у својој изјави сараднику Комуниста (види стр. 19. тога листа од 21. I 1971). Занимљиво је зашто позвани из тих република (а ми за позване сматрамо језичке стручњаке и друштва књижевника, али не оне, наравно, што неовлашћено у име других говоре, као и политичка руководства) остају привржени новосадском договору. Даље, испод крупног наслова *Новосадски договор је застарио*, на сада цитираном месту у речи проф. Јонкеа читамо о њему: „било је неугодних ствари с Новосадским договором”, „оствариван је продор екавице не само у Хрватску него и у Босну и Херцеговину па и у Црну Гору”. Ту се констатује да се тај договор сматра као неко свето писмо, да је то за некога „алфа и омега до судњег дана”, да је у једној емисији на радију из месеца липња (јуна) прошле године речено „како је он посљедња ријеч науке”. Ми овде нећемо коментарисати садашњу „популаризацију” новосадског договора донету прво у загребачком *Језику* бр. 1, год. XV, стр. 3. и 4, где се каже да „Новосадски договор није плод социјалистичких прилика у нас” и да „Новосадски закључци нису настали као природан израз јединственог настојања двију страна, нити су били одраз стварних језичких прилика, него су одраз одређених хтијења једне стране и прилика времена у којем су настали” ... Таква је оцена новосадског договора осуђена и у средини у којој је настала. Нећемо коментарисати ни тврђење да је он настао у доба централизма и унитаризма. А да ли се то доба у Социјалистичкој Федеративној Републици Југославији може тако карактерисати — на то нека одговоре они који су у тим питањима компетентнији од нас. Уместо тога ми ћемо упутити и још једанпут на ауторизован стенограм говора свих учесника на Новосадском састанку (објављен у свесци *Летописа Матице српске* за месец јануар 1955, из кога се свако објективан може уверити с колико је воље и жеље да се разуме смисао речи и мишљење сваког саговорника он донесен, у како демократској атмосфери се на томе састанку водила дискусија о свим питањима, какав је дух сарадње владао на ново-

садском договору, како је била искључена и свака помисао на принуду макар и појединца да усвоји било шта што се противи његовом уверењу, и с каквом једнодушношћу свих учесника су примљени закључци на њему.

А осврнућемо се, даље, на приговоре који нам се чине што не пристајемо на измену било које одредбе новосадског договора, иако нико од његових бранилаца није одбио да разговара о питањима која су расправљана на томе договору. Али нико није ни позвао на такве разговоре. Ја лично, пошто је мени узето у грех што сам наводно устврдио „како је новосадски договор посљедња ријеч науке“ и „како је он једино полазиште“, поводом тога морам рећи да је за мене несхватљиво како се било коме могу приписати речи које дотични никада није казао.

О новосадском договору рекао сам да је научно заснован (в. Борбу од 20. јуна 1970, где је објављен разговор на телевизији у коме је то речено), а не да је он последња реч науке, како ми је то приписао проф. Љ. Јонке, зато што је мењајући облик мојих речи хтео да им промени смисао, мада у томе није успео, јер оно што сам рекао о основи новосадског договора, иако од поодавно утврђено, наука до овога часа није изменила. Јонке је још и даље отишао у своме намерном недобронамерном мењању мојих речи и мога схватања о питању односа према екавском и ијекавском изговору у нашем књижевном језику. Говорећи (у своме 38. Разговору о језику, објављеном у Вјеснику од 16. II, 1971) о томе ко је од учесника на новосадском договору и у Анкети Летописа МС, која му је претходила, био за употребу само једног од два изговора, а ко опет да оба изговора остану равноправна у употреби, ко је предвиђао да ће један од тих изговора у догледно време потиснути други итд. Јонке једноставно каже: „За Михаила Стевановића све те разлике не представљају никакве тешкоће, све му је заправо једнако и јединствено“. Ако ишта у нашем језику има двојако, дакле неједнако, па, према томе, и нејединствено, то је изговор некадашњег гласа ђ — ово знају и ученици првог течаја основне школе. И Јонке ме овде представља као лингвисту који то не зна или неће да зна. Доиста је далеко отишао. Ја сам, међутим, у једном од својих иступања на Новосадском састанку о дво-

јаком изговору, екавском и ијекавском, од речи до речи казао: „Што се изговора тиче, неко је мало пре у дискусији рекао да екавштина има много више изгледа на успех. Истина је да је она много простија, али ја, право да кажем, иако сам је сам прихватио, не знам да ли се може рећи да ће она у догледно време потиснути ијекавштину, која је баш сада узела прилично маха и у источном књижевном центру. А и овде је главно то што оба изговора могу остати у књижевном језику као и досад без икакве штете по наше језичко јединство” (Летопис МС, књ. 375, стр. 52). Ја сам се, дакле, недвосмислено на договору изјаснио за оба изговора. Али Јонкеу то не конвенира, па ми, уместо цитирања или бар слободног интерпретирања мојих речи, ставља у уста бесмислицу. А он ту мења, и то знатно мења, и речи А. Белића казане о двојакном изговору на Новосадском састанку. Белић је тамо рекао: „У принципу двојаки изговор старог *jata* — исто је тако орастао са нашим народом као ћирилица и латиница. Зато он треба и даље да остане у употреби”. Иако се за то изјаснила већина учесника новосадског договора, ја такође, као један од њих, а и сам Љ. Јонке, наравно, — овоме је потребно да Белић види тешкоће у двојакном изговору, па му приписује да је само указао на те тешкоће, без обзира на то што Белић о њима није говорио, већ је казао оно што смо навели.

Колико се Јонке не устеже да ствари нетачно представи, може послужити и његова тврдња да ја 10 година пишем и иступам против постојања варијаната у заједничком књижевном језику Срба и Хрвата, коју је изнео у својем чланку објављеном у загребачком Вјеснику од 4. I, 1969. г., на сам дан састанка у Загребу, на коме је требало да се договоримо о неким изменама у начину обраде Речника двеју Матица, под којим је условима, према захтеву Управног одбора Матице хрватске, једино могао да се продужи рад на заједничком довршењу овога дела. Јонке, дакле, говори о моме десетогодишњем писању и усменом иступању противу варијаната, иако му је морало бити познато да то није тачно јер сам ја први пут говорио о тзв. варијантама на Сарајевском конгресу југословенских слависта септембра месеца 1965. Своје мишљење о питањима разлика у књижевном језику Срба и Хрвата изложио сам затим у једном предавању на семинару професора основних и средњих школа у Београду

месеца јануара 1966. И то сам предавање, нешто мало проширено, одмах затим објавио у 1. свесци Нашег језика за ту годину, под насловом *Стилско-лексичке разлике, а не језичке варијанте*. Говорио сам, дакле, два пута и једанпут писао, у временском размаку од свега 6 месеци, које је проф. Људевит Јонке претворио у 10 година. Оне што су такву моћ имали, некада су називали чудотворцима.

Ја и даље, наравно, остајем при својој тврђњи о научној заснованости новосадског договора, и у вези с таквим својим уверењем желим да расправимо како стоји са тврђама да се у социјализму све мења, а једино новосадски договор треба да остане неизменљив. Ово последње, колико нам је познато, нико није тврдио. Нисам, значи, ни ја то никад казао, него сам у споменутом разговору на телевизији рекао једино још и то да, ако нешто у томе договору треба мењати, то може учинити само ауторитативно тело, какво је било оно што га је донело, а да га може когод мењати и на своју руку, али ја томе не бих хтео бити саучесник у таквој послу.

Овде ћемо и одређено рећи: новосадски договор у ствари има два дела: први део, садржан у 1. тачки Закључака тога договора, у којој стоји да се наш заједнички језик развио око два главна средишта, Београда и Загреба, да има два књижевна изговора и да је јединствен (и то је, ваљда, свакоме јасно после објашњења у коме је значењу употребљен, и у коме је једино могао бити употребљен, придев **ј е д и н с т в е н**). Ово су све научно утврђене чињенице и оне се не могу мењати, као што се ни друге научне истине не мењају, ни у социјализму. А то управо чини основу осталих тачака, тј. другог дела новосадског договора, који садржи на њему преузете обавезе. Зато смо ми рекли и кажемо да је новосадски договор научно заснован. За нас из те, понављамо — научне основе, као природно произилази да један језик треба да има, пре свега, један службени и научни назив, који ваља да буде што адекватнији; затим: један правопис, један речник, једну терминологију; да два књижевна изговора и две азбуке (одредба о њима је у 3. тачки Закључака) у њему буду равноправни и да је потребно на свему томе заједнички радити. Ми ни данас не видимо разлога зашто се не придржавати тих обавеза иако обавезе нису наука, нити смо

то икад тврдили; нисмо ни могли тврдити да је тај део новосадског договора научан. Ми смо говорили само о научној основи његовој, садржаној у првој тачки Закључака.

Велика је штета што се кривим представљањем чињеница, грубим извртањем не само мисли већ и речи оних што друкчије мисле, новосадски договор сасвим нетачно приказује, па га необавештени гледају у том осветљењу. Само тако се могу схватити речи хрватског књижевника Ј. Врховца у интервјуу Слободној Далмацији, по којима новосадски договор, који он не одбацује у целини, укалупљује језик и смета његову слободном развоју. Новосадски договор је, међутим, сав на принципима за које се Врховац залаже. Он је за „толерантност и подстицање за обогаћивањем, а не осиромашењем“, за „узајамно повећивање и обогаћење језика“ наших народа, „против убацивања анахронизама и којекаквих умјетних кованица“ у њега. На то су управо, а свакако и на то, учесници новосадског договора и мислили када су се изјаснили за уклањање препрека природном развоју језика. Ми се управо за то и данас залажемо јер смо, као и Ј. Врховац у овоме, за језик као израз слободе човекове, за слободу језичког израза, за слободан избор језичких средстава које норма језичка допушта.

Ако се утврђена правописна правила, која има сваки језик, не сматрају ограничењем слобода, — ниједна друга од добровољно прихваћених обавеза наведених у Закључцима новосадског договора не ограничава те слободе, ни у избору писма или изговора, ни у избору речи и израза који су у употреби: у књижевности, културном животу или свакодневной пракси народа који говоре заједничким језиком. Зато би, по нашем мишљењу, и језик и цео наш културни живот имали само користи од извршења тих обавеза. И ми мислимо да их извршавамо: да се придржавамо одредаба заједнички израћеног правописа, да поштујемо равноправност оба изговора и обе азбуке, да довршимо заједнички започети речник савременог српскохрватског језика и да, што пре будемо могли, приступити изради термилолошких речника за све области науке и технике, у које треба да уђу не само српски термини, него да тамо где су хрватски друкчији и њих унесемо поред

српских, управо — уколико се нађе да су ови други бољи — узме-мо њих пре оних што су код нас досад били обичнији.

Ако друге средине у којима се говори и пише нашим заједничким језиком сматрају да ће боље послужити своје народу, његовој култури и целој нашој заједници, друкчијим односом према овим проблемима, оне ће наравно поступити како саме буду хтеле. Ми сигурно нећемо тражити да мењају свој став, већ ни зато што би то сасвим излишно било чинити; нећемо им, штавише, ни скретати пажњу на заједничке обавезе, јер су оне себе већ разрешиле од њих. Али и ми, ваљда, имамо право на самостално решавање питања која се само нас тичу, поред осталог и на слободан однос према новосадском договору, имамо, дакле, и право да се држимо заједнички с другима примљених обавеза и после одустајања наших партнера од њих.

И, најзад, пошто је свако заузео свој став, нема разлога даље распредати о овим питањима и губити на томе време, које се може много занимљивије провести, а и много корисније употребити.

М. Стевановић